

Г Л А С Н И К

**АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ
ЧАСОПИС ЗА ПРАВНУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ**

Година LXII

Нови Сад, октобар 1990
Број 10

САДРЖАЈ

АДВОКАТУРА И ДРУШТВО

60 ГОДИНА САВЕЗА АДВОКАТСКИХ КОМОРА ЈУГОСЛАВИЈЕ

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

Петар Теофиловић	Опажање и његов утицај на истинитост исказа сведока
Мр Раденка Цветић	Задружна својина (I)

КРИТИКА ПРАВНЕ ПРАКСЕ

Никола Степић	Тужба за поништај брака после смрти брачног друга

ПРИКАЗИ

Душан Николић	Др Милутин Срдић-Душан Татић: Облигациони уговори
Милорад Ботић	Из још необјављене књиге АДВОКАТУРА
Др Стеван Керекеш (1888—1986)
Милош Свирчевић (1906—1987)

ПРАВНА ПРАКСА

Кривично право — Грађанско право

САОПШТЕЊА

Ребаланс плана прихода и расхода АКВ за 1990.

Из седнице Управног одбора

Указом Председништва СФРЈ бр. 64 од 12. јула 1988,
поводом 60-годишњице излажења,
„ГЛАСНИК“ Адвокатске коморе Војводине
о д л и к о в а н
Орденом заслуга за народ са сребрном звездом

C O N T E N T S

THE LEGAL PROFESSION AND THE SOCIETY 60 YEARS OF THE ASSOCIATION OF THE YUGOSLAV CHAMBER OF ATTORNEYS

ARTICLES AND DISCUSSIONS

Petar Teofilović	Perception and Its Effect on the Truthfulness of the Witness's Statement
Mr Radenka Cvetić	Cooperative Ownership (I)

A CRITICAL VIEW OF LAW PRACTICE

Nikola Stepić	A Marriage Annulment After the Death of the Spouse

REVIEWS

Dušan Nikolić	Dr. Milutin Srdić-Dušan Tatić: Binding Contracts
Milorad Botić	From the unpublished book, THE LEGAL PROFESSION
Dr. Stevan Kerekeš (1888—1986)
Miloš Svirčević (1906—1987)

LAW PRACTICE

Criminal Law — Civil Law

ANNOUNCEMENTS

- A Rebalance of the Plan of Income and Expenditures of the Chamber of Attorneys in Vojvodina for 1990
- From a Meeting of the Administrative Committee

Г Л А С Н И К

АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ

ЧАСОПИС ЗА ПРАВНУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ

Година LXII

Нови Сад, октобар 1990
Број 10

АДВОКАТУРА И ДРУШТВО

60 ГОДИНА САВЕЗА АДВОКАТСКИХ КОМОРА ЈУГОСЛАВИЈЕ

У ходу кроз време и просторе, адвокатура своје јубилеје обележава истим симболима: истине, слободе и правде.

Доследна историјској мисији и хуманистичким традицијама, пролазећи кроз разне друштвено-политичке и државно-правне формације, адвокатура Југославије данас, на свој значајан јубилеј — 60 година од оснивања и деловања Савеза адвокатских комора Југославије — може гласно и усправно да сабере време од 1930. до 1990.

У борби за људске слободе и права, достојанство човека и професије, адвокатура Југославије знала је да одржи принцип истине против свих врста притисака, изнад свих подела, делујући уз човека и за човека.

Зато ће ова годишњица бити обележена у складу са њеним вредностима.

Адвокатска комора Војводине биће домаћин јубиларном скупу, свечане академије и других пригодних манифестација, које ће се 9. и 10. новембра 1990. године одржати у Новом Саду.

Председништво Савеза републичких и покрајинских адвокатских комора Југославије упутиће позив да својим учествовањем увеличају значај годишњице југословенске адвокатуре — председнику Председништва СФРЈ, председнику Скупштине СФРЈ, председнику Савезног извршног већа, Савезном секретару за правосуђе, председнику Уставног суда Југославије, председнику Савезног суда, председнику Врховног војног суда, Савезном јавном тужиоцу, Врховном војном тужиоцу, председнику Међународне уније адвоката, председнику Председничке конференције Европске адвокатске организације у Бечу, добитницима Повеље југословенске адвокатуре из 1980. године.

Чланице Савеза — републичке и покрајинске коморе позваће одређен број гостију, представника политичког, културног и јавног живота из своје средине.

На свечаној академији, која ће бити одржана 10. новембра 1990. године, председник Савеза републичких и покрајинских комора Југославије, адвокат Стеван Рончевић, поднеће реферат поводом 60-годишњице постојања и деловања Савеза адвокатских комора Југославије, и говориће о актуелном тренутку југословенске адвокатуре.

За нарочите заслуге за развој адвокатуре и подизање њеног угледа у земљи и иностранству, председник Председништва републичких и покрајинских комора Југославије, на свечаној академији уручиће **ПОВЕЉЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ АДВОКАТУРЕ** адвокатима којима су ове Повеље додељене од стране Председништва Савеза адвокатских комора.

Мирослав Здјелар

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

Петар Теофиловић

асистент Правног факултета у Н. Саду

ОПАЖАЊЕ И ЊЕГОВ УТИЦАЈ НА ИСТИНИТОСТ ИСКАЗА СВЕДОКА

I — УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

1 — Основни термини

Сведок је једно од субјективних доказних средстава у кривичном поступку. *Правна енциклопедија* одређује појам сведока као „лица које даје исказ о чињеницама или околностима које су предмет испитивања и доказивања пред судом односно органом управе.“¹ Закон о кривичном поступку СФРЈ у чл. 225. ст. 1. под сведоцима подразумева „лица за која је вероватно да ће моћи да дају обавештења о кривичном делу и учиниоцу и о другим важним околностима“. На основу овога, сведочење можемо одредити као исказ лица о кривичноправно релевантним чињеницама.

Сведоци се међу собом разликују с обзиром на начин на који су сазнали за чињенице о којима дају исказ. Под сведоком се обично подразумева лице које је лично и непосредно чулно опајало сâмо кривично дело и учиниоца тог дела. За означавање ове категорије сведока најпримеренији је термин „сведок-очевидац“ (с тим да је „очевидац“ не само онај који је нешто опажао чулом вида, што би овај термин могао да сугерише, већ свако лице које је нешто непосредно опајало било којим чулом). Остала лица која се јављају као сведоци, извесни аутори називају „сведоцима-неочевицима“. За разлику од претходних, „неочевици“ су лица која су до информација о којима дају исказ дошла опажањем чињеница које су посредно повезане са сâмим кривичним догађајем (нпр. особа која тврди да нађени нож којим је извршено кривично дело припада том и том лицу; особа која је на месту извршења кривичног дела пронашла неки предмет који је, можда, учинилац ту изгубио приликом

¹ „Правна енциклопедија“, Београд, 1989, Том II, стр. 1648.

извршења дела; особа која је у близини места извршења кривичног дела, убрзо после извршења видела лице које би могло бити учинилац, итд.). У оквиру ове друге категорије сведока можемо издвојити једну посебну подгрупу — лица која о кривичноправно релевантним чињеницама саопштавају не на основу личних опажања, већ на основу онога што су сазнала од трећих лица, и која се обично називају „сведоци по чувењу”. Разликовање „сведока-очевидца” и „сведока-неочевидца” важно је стога што само искази првих могу представљати доказ, док су искази других само индиције.²

Посебно је значајно и разликовање оштећеног као сведока од осталих сведока. Наиме, оштећени у читавој ствари има и изванлични интерес, који може драстично да се одрази и на садржај његовог исказа. До одступања од правог стања ствари у исказу оштећеног као сведока може доћи већ приликом опажања чињеница, преко њиховог тумачења и обраде, или приликом исказивања о њима.

У процесноправном смислу, исказ сведока је изјава коју једно лице даје у својству сведока у неком правном поступку; исказ је, у овом смислу, и доказно средство које је извор сазнања чињеница у кривичном поступку.³ Појам исказа може се одредити и у психолошком смислу, као „излагање било којих садржаја од стране било ког субјекта, обично у оквиру вербалног симболичког система, са евентуалним присуством других знакова или симбола.”⁴ Нешто уже и прецизније одређење даје Аћимовић: Исказ је „саопштавање одређених психичких садржаја”, а настаје кроз интеракцију опажања, памћења, мишљења и саопштавања чињеница.⁵

Исказ сведока неретко је једино, а знатно чешће је кључно доказно средство у недостатку материјалних доказа, којим се утврђују чињенице релевантне за доношење одлуке у кривичном поступку. Управо због значаја који исказ може имати у датом случају, нужно је што тачније оценити да ли је, и у којој мери, исказ подобан да се на основу њега утврде релевантне чињенице.

Искази сведока обично се деле на тачне (истините) и нетачне (неистините). Истинити су они који су сагласни са стварношћу, а неистинити они код којих постоје одступања од чињеница о којима се даје исказ. По обиму, искази могу бити потпуно или делимично истинити одн. неистинити. Неки аутори неистините исказе даље деле на две подврсте: *несвесно неистините*, код којих је неистинитост последица различитих грешака до којих може доћи у некој од фаза настанка исказа (а те су фазе

² Опширније о наведеним поделама сведока видети код: Водинелић, Владимир: „Свједок-очевидцац у кривичнопроцесном и криминалистичком смислу”, Правни живот, 8—9/1979, стр. 3—17.

³ Стевановић, Чедомир: „Вештачење у кривичном поступку”, Београд, 1976, стр. 65—67.

⁴ Крстић, Драган: „Психолошки речник”, Београд, 1988, стр. 237.

⁵ Аћимовић, Михајло: „Психологија злочина и суђења (судска психологија)”, Београд, 1988, стр. 205.

опажање (перцепција), памћење (меморија) и саопштавање (репродукција) чињеница), или услед дејства одређених психичких појава (мишљења, мотивације, предрасуда и сл.), и *свесно неистините или лажне*, код којих постоји намера сведока да пружи погрешне информације, било активним лагањем (неистинитим искаживањем), било пасивним лагањем (прећуткивањем чињеница).⁶

Посебну врсту исказа представљају тзв. „слепи искази“, код којих сведок ни сам не зна да ли је то што говори истина или лаж, а то не нагласи. Сматрамо да се овакви искази не могу у потпуности подвести под свесно неистините, и то из два разлога: овде не постоји намера давања неистинитог исказа, а такви искази ипак могу и одговарати истини. С друге стране, код несвесно неистинитих исказа сведок не зна да су они нетачни, нити сумња да би они то могли бити, док код „слепих исказа“ он зна да је могуће да је оно што говори неистинито, али (експлицитно или имплицитно) тврди да говори истину. Стога би „слепе исказе“ требало издвојити и сместити их у прелазну групу између несвесно неистинитих и свесно неистинитих исказа.

Најзад, од истинитих исказа, који су у складу са објективном стварношћу, и у то нема сумње, потребно је разликовати веродостојне исказе — оне који су вероватно истинити. У пракси нису ретки случајеви када је немогуће сасвим поуздано утврдити (не)истинитост исказа, и тада се коначна одлука заснива на исказима који су у већој или мањој мери веродостојни (уз, наравно, материјалне доказе, ако се таквима располаже). Управо овде до изражаја долази значај слободне оцене доказа, одн. слободног судијског уверења о истинитости или неистинитости неких чињеница.

2 — Фазе формирања исказа

Фазе кроз које у формирању пролази један исказ од опажања неких чињеница до саопштавања о њима тесно су испреплетене и постоје бројни међуутицаји између њих. Стога њихово раздвајање и засебна анализа може да се изврши само условно, уз стално присутну свест о томе да оне не егзистирају одвојено, саме за себе.

Исказ који једно лице даје је крајњи резултат низа сложених психичких процеса. Тако, да би се о некој појави (догађају, лицу, околности...) могло било шта рећи, најпре је потребно ту појаву перципирати. Стога перцепција, као примарни сазнајни процес, представља нужни предуслов за формирање исказа о опаженом.

Следећи психички процес од значаја за формирање исказа је памћење, одн. чување прошлог искуства и његово повезива-

⁶ Аћимовић, Михајло, *ibidem*, стр. 208.

ње са садашњошћу. Оно представља својеврстан мост између опажања и репродуковања опаженог.

Последњи чин се одиграва у тренутку када особа која је нешто опажала и то запамтила репродукује то што је опажала, одн. саопштава свој исказ о томе.

Осим ове три фазе у настанку исказа, и други психички процеси или појаве утичу на формирање исказа, а и различити физиолошки, културно-социјални и констелацијски фактори (услови у којима се исказ формира у свакој од фаза) могу утицати на исказ.

Наведена подела на фазе настајања исказа је уобичајена у судској психологији. Тако, Аћимовић на више места користи управо ову поделу.⁷ Grassberger користи сличне термине — стицање садржаја психичког живота, и чување и прерађивање садржаја психичког живота, а у оквиру друге целине говори о памћењу (и заборављању), мишљењу и саопштавању садржаја психичког живота.⁸ Ратинов такође разликује три фазе: 1) Пријем, прикупљање и обрада информација; 2) Уобличавање, чување и прерада информација; 3) Обнављање, свесно формирање и преношење информација,⁹ итд.

II — ОПАЖАЊЕ И ЊЕГОВА УЛОГА У ФОРМИРАЊУ ИСКАЗА

Опажање је психички процес којим постајемо свесни присутних предмета, а на основу њиховог деловања на чула.¹⁰ Оно подразумева свест о текућим процесима или појавама у нама и ван нас. У нашем језику се најчешће користи као синоним термина „перцепција“. Опажање је темељ читавог нашег сазнања, одн. свих осталих когнитивних процеса (памћења, мишљења, учења) који такође учествују у формирању исказа. Претпоставка тачног исказа је исправно опажање, и зато оно опредељује и све остале психичке процесе. У питању је сложен процес који не представља само пасивни унутрашњи одраз стварности, већ активан однос према њој и селекцију информација које примамо путем чула.

Потребно је указати на разлику између осета (сензације) и опажаја. Осет је основни чулни податак, несводив на друге одредбе.¹¹ Осети су, нпр. светло, топло, слатко, жуто, бол, итд. Опажај представља сложеније психичко јединство које је резултат повезивања осета са ранијим искуством. Тај интегративни процес има за резултат свесно препознавање различитих по-

⁷ Аћимовић, Михајло, *ibidem*, глава VI; Аћимовић, Михајло: „Увод у психологију кривичног поступка“, Београд, 1980, глава II.

⁸ Grassberger, Roland: „Психологија кривичног поступка“, превод, Сарајево, 1958, део први.

⁹ Ратинов, А. Р.: „Судебная психология для следователей“, Москва, 1967, глава VI, део 1.

¹⁰ Рот, Никола: „Општа психологија“, Београд, 1981, стр. 66.

¹¹ Крстић, Драган: „Психолошки речник“, Београд, 1988, стр. 400.

јава. У свом исказу сведок, у огромној већини случајева, саопштава своје опажаје, а не осете.

На опажање утиче већи број фактора који се обично деле на унутрашње (физиолошке, психолошке и социјалне) и на спољашње (констелационе) факторе.¹² Неки аутори користе друге термине за обележавање ових фактора, и деле их на објективне (у претходно наведеној класификацији — спољашњи фактори), и субјективне (унутрашње у претходној класификацији) факторе, док субјективне даље деле на структуралне (физиолошке) и функционалне (психолошки и социјални чиниоци)¹³. Ми ћемо се у излагању држати термина из прве групе.

1 — Физиолошки чиниоци опажања

У физиолошке чиниоце опажања спадају врста и карактеристике чулних органа који су подражени, и стање организма (особе која опажа) у тренутку опажања.

A — Врста и карактеристике чулних органа

Чулни органи су анатомско-физиолошки системи путем којих примамо различите врсте надражаја. Човек поседује следећа чула: вид (чулни орган — око), мирис (нос), слух (ухо), укус (језик), затим за додир, бол, топло и хладно (рецептори смештени у кожи), и осетљивост за статику и динамику тела (У оквиру које се разликују кинестетичка осетљивост, чији су рецептори смештени у мишићима, зглобовима и костима, и статичка осетљивост, чији су рецептори смештени у вестибуларном апарату, који је у саставу унутрашњег уха).

О одређеним осетима могу извештавати само лица чији су чулни органи способни да региструју одговарајуће надражаје. Дакле, слеп човек не може саопштавати о нечему што се опажа чулом вида, нити потпуно глув човек о звуковима. То не значи да ова лица уопште не могу бити сведоци; међутим, о извесном догађају или лицу она нам могу саопштавати само оне информације које су примили путем осталих чула, и о својим судовима које су донели на основу тих информација (или могу исказивати о ономе што су сазнала од других лица на било који начин — тада спадају у групу „сведока по чувењу”).

Посебну врсту дефекта опажања представљају агнозије — поремећаји који се састоје у измени способности распознавања и схватања примљених осета (који су раније били познати), иако је функција чулних органа очувана. Лица која пате од агнозије су у стању да опажају, па и описују оно што опажају, али нису у стању да то повежу са ранијим искуством. Агнозије се

¹² В. нпр. Огњеновић, Предраг: „Перцепција”, Београд, 1988, стр. 207.

¹³ В. Звонаревић, Младен: „Социјална психологија”, Загреб, 1989, стр. 94.

могу јавити код свих чулних модалитета, а последица су оштећења мозга (услед повреда, хируршких интервенција и сл.). Могу бити трајне и привремене. (Нпр. код оптичке агнозије лице не распознаје светлосне утиске — оно може да посматра, па и описује предмет, али не и да га препозна.). Код ових поремећаја, дакле, осети не постају опажаји.

Но, за правилну оцену исказа сведока далеко су значајнији поремећаји способности опажања код здравих особа, са очуваним чулним органима, какве се у огромној већини случајева јављају као сведоци. Зато ће првенствено бити разматрани управо такви поремећаји.

За сва чула постоје физиолошка ограничења. У првом реду, нека драж да би била опажена мора имати одређени квалитет. Тако је, нпр. за осет слуха адекватна драж учестаност (треперење) звучних таласа, која се изражава у херцима (Hz). Људско уво у стању је да перципира учестаности од 16 до 20000 Hz, док исту врсту таласа учестаности испод 16 Hz (инфразвук), или преко 20000 Hz (ултразвук) не региструје.

Затим, не доводи ни свака адекватна драж до осета, нити свака промена у интензитету дражи до новог осета, различитог од ранијег. Границе дискриминативности једног чула називају се праговима осетљивости. Доњи (апсолутни) праг осетљивости је најмањи интензитет дражи који доводи до првог, једва приметног, осета. Дражи слабијег интензитета нисмо у стању да региструјемо. Горњи (максимални) праг осетљивости је онај интензитет дражи који даљим повећавањем не доводи до промена у осетима. То је драж највећег интензитета коју смо у стању да перципирамо. Све дражи већег интензитета ми ћемо перципирати као да су истог интензитета као та, највећа драж. Најзад, Диференцијални праг осетљивости је најмања промена интензитета дражи која доводи до прве, једва приметне разлике у осетима.¹⁴ Између људи постоје значајне индивидуалне разлике по вредностима прагова осетљивости. Осим тога, бројни фактори (нпр. старост, мотивација, очекивање дражи, јачина дражи која је претходно деловала, време трајања дражи, стање организма и сл.) утичу на промене ових вредности код исте особе у различито време, а код неких чулних модалитета (нпр. код рецептора смештених у кожи) оне се разликују и у зависности од дела тела, због различитог размештаја рецептора.

У вези са праговима осетљивости потребно је указати и на феномен сублиминалне (субсензорне) перцепције, када неки стимулус утиче на понашање иако је испод доњег прага осетљивости. До тога долази када је драж трајала веома кратко да би била перципирана, или када је била сувише малог интензитета. О томе да је таква драж перципирана закључује се посредно, на основу понашања које представља адекватан одговор на дати стимулус, који се подвесно перципира. Нека истраживања показују да се на тај начин могу постићи изванредно сугестивни ефекти.

¹⁴ Дефиниције прагова осетљивости дате према: Огњеновић, Предраг: „Осећај и мера”, Београд, 1977, стр. 38—39.

Значајне су и промене у осетљивости чулних органа. Једна врста оваквих промена је *адаптација*, под којом се подразумева смањивање осетљивости чула или потпуно губљење осета услед једноличног дражења. Адаптација постоји готово код свих чула, мада је код неких више а код неких мање изражена, што ће бити поменуто код одговарајућих чула. Друга врста промене осетљивости је *сензибилизација* — повишење осетљивости чулних органа услед деловања адекватних или неадекватних стимулуса, било на чулни орган код којег је наступила сензибилизација, било на неки други чулни орган (унакрсна сензибилизација).

Не улазећи дубље у објашњавање грађе и функционисања чулних органа, указаћемо на неке њихове карактеристике и деформације до којих може доћи приликом перципирања, у зависности од чулног модалитета.

а) *Чуло вида*. — Преко овог чула човек добија највећи број информација о околини (Рот наводи да око 90% осета које имамо чине видни осети!¹⁵). Стога ћемо овом чулу посветити највише пажње.

Посредством чула вида добијамо податке о облику и величини, боји и кретању објеката, а оно игра пресудну улогу и у опажању простора (дубине, и удаљености објеката). Основна подела видних осета је на осете о хроматским бојама (црвена, плава итд.), и на осете о ахроматским бојама (црна, бела и нијансе сиве). Атрибути осета вида су *квалитет* (карактеристика по којој се боје међусобно разликују, а зависи од таласне дужине електромагнетних таласа који спадају у видљиви спектар), *светлина* (интензитет осета вида) и *засићеност* (чистоћа боје). Боје различитог квалитета се међу собом разликују и по светлини (тако је жута боја светлија од плаве при истом интензитету дражи).

На мрежњачи ока један од хелијских слојева чине рецептори, који се грубо деле на штапиће и чепиће, а неравномерно су распоређени. Тако, у жутој мрљи постоје само чепићи, али њихов број постепено опада према периферији, где ових рецептора уопште нема. Концентрација штапића је најгушћа на око 20° од оптичке осе ока, а одатле и она опада према периферији; међутим, штапићи постоје и ту. Постојање две врсте рецептора, и њихов различит распоред је основа за објашњење зашто долази до неких феномена који су од значаја за опажање.

За тачност исказа о осетима перципираним чулом вида важно је, у првом реду, стање чулних органа у тренутку опажања. Осим потпуне неспособности за виђење (слепила), постоје и други поремећаји који могу утицати на верност и потпуност видних осета. Једну групу таквих поремећаја представљају они код којих се објекти не опажају довољно јасно. Ту спадају *кратковидост* (Јасно виђење само блиских, а нејасно виђење или потпуна немогућност виђења удаљених објеката), *далековидост*

¹⁵ Рот, Никола: „Општа психологија”, Београд, 1981, стр. 72.

(немогућност јасног виђења блиских објеката, а јасно виђење оних који су на одређеној удаљености од нас), и *астигматизам* (неправилност виђења услед које објекти добијају искривљен облик). Овамо спада и поремећај који се уобичајено назива *старачком далековидиошћу* (што Grassberger оправдано критикује, указујући на чињеницу да се у овом случају ради о поремећају код којег може бити помућено и гледање блиских, као и гледање удаљених објеката,¹⁶ и овај поремећај назива „старачка видљивост“). Ове мане могу се отклонити коришћењем наочара или контактних сочива одговарајуће диоптрије. Код сведока који не користе поменуто средства за корекцију вида, а појави се сумња да су им она потребна, треба извршити контролу вида и утврдити да ли су, и колико тачно, она била у стању да опазе извесни догађај, лице или објекат. Ако се ради о сведоцима који редовно користе ова средства, потребно је утврдити јесу ли их користили у тренутку када су нешто посматрали, као и шта могу да опазе без њих (ако их нису имали у време опажања). Најзад, код лица која користе више наочара значајно је и које су наочаре имала у тренутку опажања.¹⁷

Другу групу поремећаја вида чине различити облици слепила за боје (далтонизам). Најтежи, али и најређи, међу њима је *ахроматизам* (потпуно слепило за боје), код којег особа која од њега пати види само различите црне, беле и сиве тонове. Чешћи су случајеви *ахроматопсије* (делимичног слепила за боје), код којих се разликују *деутеранопија* (неспособност виђења црвене и зелене боје), *протанопија* (невиђење црвене боје) и *тританопија* (такође ретки случајеви невиђења плаве (и жуте) боје).

Далтонизам се јавља са различитом учесталошћу код мушкараца и код жена. По једним подацима¹⁸, око 4% људи има неку врсту слепила за боје (код мушкараца тај проценат је 6,5%, а код жена 1%), док неки наводе да је „не више од 80% мушкараца потпуно способно за опажање боја.“¹⁹ Ови поремећаји посебно су важни у саобраћају.

Трећа група поремећаја опажања чулом вида повезана је са светлосним условима у којима је опажано. У зависности од интензитета и врсте осветљења, константности или наизменичности осветљења и угла под којим се налазе извор светла и лице које гледа, могу се јавити и различите нејасноће или грешке у опажању.

Опажање светлине хроматских боја се мења са опадањем интензитета светлости. Тако, црвена, плава и зелена боја сличне светлине при дневном светлу, у сумрак ће бити опажене као боје различите светлине: црвена ће бити најтамнија, плава неш-

¹⁶ Grassberger, Roland: „Психологија кривичног поступка“, Сарајево, 1958, стр. 29—30.

¹⁷ В. пример код Grassbergera, *ibidem*, стр. 30.

¹⁸ Крстић, Драган: „Психолошки речник“, Београд, 1988, стр. 74.

¹⁹ Grassberger, Roland: „Психологија кривичног поступка“, Сарајево, 1958, стр. 37.

то светлија, а зелена најсветлија. Са даљим опадањем интензитета светла, црвена боја ће бити опажана као црна, а зелена ће још увек бити видљива. Ова појава назива се Пуркињевим ефектом (или феноменом); тумачи се као последица преласка са гледања чепићима (које користимо за дневно гледање) на гледање штапићима (који се активирају приликом гледања у сумраку и ноћу), а значајна је утолико што може довести до погрешног опажања боја.

За оцену правилности опажања видних осета, значајно је и трајање адаптације на нове светлосне услове. Код чула вида се под адаптацијом подразумева како смањење, тако и повећање осетљивости. Када излазимо из тамне или потпуно замрачене просторије у којој смо дуже боравили, најпре ћемо бити заслепљени, али ћемо се веома брзо навићи на нове услове. У овом случају ради се о адаптацији чула вида на светло, која се састоји у смањењу осетљивости ока, а одвија се веома брзо.²⁰ У случају да разлика у интензитету светла није велика, опажање неће бити ометено. Међутим, у случају да је промена велика и нагла (нпр. изненадан сноп светла аутомобила који иде према нама), опажање може бити поремећено услед заслепљености. Посебан случај представља тзв. *снежно слешило*, код којег наступа привремена заслепљеност (а у тежим случајевима и оштећење вида) услед излагања ока јакој светлости (најчешће са снежним или леденим одблеском, или приликом гледања у сунце и сл.). Тада су неки делови видног поља затамњени, а неки су обојени црвено.

Адаптација на мрак је супротна појава — повећање осетљивости ока, а до ње долази када из светле средине пређемо у мрачну. Ова адаптација је далеко спорија од претходне: док у почетку не видимо ништа, постепено смо у стању да видимо све боље. Прилагођавање траје око 40 минута, мада ни тада не престаје, већ се одвија знатно спорије. За потпуно прилагођење потребна су 2—3 сата. И ова се појава тумачи преласком са гледања чепићима на гледање штапићима (одн. обрнуто код адаптације на светло). У вези са овим је и неспособност неких лица да виде у сумраку и у мраку (тзв. ноћно или „јокошје“ слешило), услед нефункционисања штапићастих рецептора.

Нека испитивања показују да је виђење при месечевом светлу далеко мање успешно него при дневном светлу. Тако, особа са нормалним видом, када је код ње наступила потпуна адаптација на мрак, у ноћи са пуним месецом не може запазити појединости црта лица које су потребне за недвосмислено препознавање неке особе на раздаљини од преко 16 метара. При полумесецу, запажање црта лица је немогуће већ на раздаљини од преко 6 метара. У тим случајевима могућа су само запажања

²⁰ У литератури се наводи различито време трајања ове адаптације: од 1 секунде до неколико минута. Трајање ће зависити од дужине боравка у тами, од разлике у интензитету светла и од стања ока.

неких обележја на основу којих се може претпоставити, али не и недвосмислено утврдити идентитет лица.²¹

У свим наведеним случајевима значајно је, дакле, утврдити не само под којим условима је опажање вршено, већ и да ли је било неких промена у светлосним условима и када су оне наступиле, а у неким случајевима — и способност чулних органа за опажање под датим условима (нпр. код сумње на ноћно слепило).

Раније описан распоред чепаћа и штапића важан је код гледања у сумрак или ноћу: објекте који су у центру нашег видног поља у мраку не видимо, или их слабо видимо, али померањем ока и довођењем објеката на периферију видног поља у стању смо да их видимо знатно боље. Чуло вида је од пресудног значаја за опажање дубине, одн. како за опажање удаљености објеката од нас, тако и њихове међусобне удаљености. Што су два објекта удаљенија од посматрача, мора бити већа и разлика у њиховој међусобној удаљености по дубини да би била опажена. Будући да најважнији фактор опажања дубине, диспаратне слике (делимично разликовање слика на левом и десном оку услед размакнутости очију од, просечно, 6,5 cm) делује само при бинокуларном гледању (са два ока), процене о дубини и удаљености објеката при гледању само једним оком, или код разроких особа, су знатно мање поуздане. (Но то не значи да је монокуларно опажање дубине немогуће.²²) Наглашавамо још и велики значај искуства у опажању простора. Тако, за прецизнију процену удаљености објеката користимо се и искуственим подацима о величини објеката. Пошто знамо висину просечног човека (када га будемо видели на извесној удаљености од нас, слика на мрежњачи ће се разликовати — што је удаљенији, слика ће бити мања и обратно) на основу искуства о односу величине слике на мрежњачи и приближне удаљености објекта који одаје ту слику, проценићемо и његову удаљеност. У томе нам, као коректив, служе и други познати објекти који су између нас и посматраног објекта, или су крај њега. Много је теже правилно (па и приближно) проценити величину и удаљеност неког објекта када у близини не постоје други објекти са којима бисмо могли да вршимо упоређење (нпр. у равници).

б) *Чуло слуха.* — Ухо, као орган чула слуха, прима звучне надражаје, одн. механичка треперења учесталости од 16—20 000 Hz. Неспособност да се чују звуци, може бити потпуна или делимична, трајна или привремена. Делимична глувоћа може да се огледа као неспособност да се чују звуци одређеног (мањег) интензитета (повишење прага осетљивости), затим као нес-

²¹ Наведено према Grassberger, Roland: „Психологија кривичног поступка“, Сарајево, 1958, стр. 32.

²² О факторима монокуларног и бинокуларног опажања дубине. В. детаљније код: Огњеновић, Предраг: „Перцепција“, Београд, 1988, стр. 228—233.

пособност чула да региструје треперења одребене учесталости, или комбинација ова два поремећаја.

Неспособност чувења тихих звучних дражи може да буде привремена (нпр. када је особа била заглашена неким веома интензивним звуком, услед обољења, услед ударца и сл.).

До немогућности регистровања звукова одребених фреквенција долази веома рано: по правилу је способност чувења потпуно очувана само код деце и млађих пунолетника (најоштрији је слух на узрасту 14—15 година), а већ од тада постепено почиње да опада. Обично већ око 30—40. године старости не могу да се региструју звуци учесталости од око 16000 Hz навише. У старости је ово веома честа појава, што значи да те особе нису у стању да чују високе тонове које су некада чули без икаквих тешкоћа. Осим овог вида, који је последица физиолошких процеса који прате старење, може се јавити и селективна наглувост за тонове одребене фреквенције у делу слушног спектра (нпр. услед дуготрајног излагања звуцима одребене фреквенције на радном месту²³).

Од значаја је и под каквим условима је опажан звук (нпр. говор). Далеко ћемо боље чути садржину некоег разговора у суседној соби крај отворених врата него у диско-клубу уз гласну музику,

Приликом истовременог дејства више звучних извора настају различити ефекти, од којих је најзначајнији ефекат маскирања, када један тон онемогућава чувење другог (по правилу, јачи тон маскира слабијег, а дубљи вишег).

На основу слушних осета може се прилично прецизно одредити и правац из којег је звук дошао, одн. положај извора звука, под условом да извор није у сагиталној равни слушаоца (равни која пролази кроз средину тела); ако је то случај, може се одредити само да је звук доспео из те равни, али не и да ли је дошао спреда или страга. Способност локализације извора звука је последица тога што звук не доспева до оба уха истовремено (Grassberger наводи да се запажа временска разлика већ од $1/33000 \text{ sec}$)²⁴. Начелно је поузданија процена места извора звука код дуготрајних или поновљених звукова, него код тренутних звукова.

Код процене исказа о слушним осетима потребно је понекад проверити постоји ли неко оштећење овог чула, и под каквим је условима нешто чуто.

Адаптација чула слуха је слаба — брза је, кратко траје и мало се при томе смањује осетљивост. Од значаја је још и да губитак овог чула има теже последице по човеково душевно

²³ Код неких експериментатора који су, бавећи се проблемима звука, учестало експериментисали са одребеним тоновима, долазило је до смањења или потпуног губитка осетљивости слуха (тзв. стимулациона глувоћа). Ови поремећаји обично су пролазни и простиру се само на неке тонове, али било је и случајева трајнијих и широк оштећења.

²⁴ Grassberger, Roland: „Психологија кривичног поступка“, Сарајево, 1958, стр. 41.

здравље него недостаци ма ког другог чула (што такође треба узети у обзир приликом оцене исказа ових лица).²⁵

И код овог чула постоје велике индивидуалне разлике у осетљивости, као и у дискриминативној способности (в. о капацитету чулних канала).

с) *Остала чула.* — Због знатно мањег значаја осталих чула у судској пракси, задржаћемо се на основним подацима о њима.

У кожи су смештени рецептори за додир, хладно, топло и за бол. Број ових рецептора је различит, и они су неједнако распоређени по појединим деловима тела.

Адаптација (смањење осетљивости) је веома велика код чула додира, и брзо се одвија; мања је и спорија код осета топлог и хладног (али је ипак значајна), док се углавном сматра да до адаптације на бол не може доћи.

Код исказа о топлоти и хладноћи значајна је физиолошка нула — тренутни термички ниво коже на месту дражења пре примене дражи. Будући да је она различита на различитим деловима тела, као и да варира под утицајем бројних чинилаца, осети топлог и хладног су веома релативни. У зависности од физиолошке нуле зависи и која ће температура бити доживљена као топло, вруће, хладно или „ледено”. У судској пракси ови осети су обично значајни код испитивања пожара.

Осети бола могу у пракси бити важни, нарочито када се ради о утврђивању тежине повреда²⁶. По правилу ће искази о болу бити од значаја када се оштећени јавља као сведок.

Вестибуларно чуло даје нам податке о положају тела, а значајно је утолико што су испитивања показала да, ако се сукобе те информације са информацијама чула вида (оне су, иначе, редовно усклађене), више верујемо подацима са вестибуларног чула.

Пријемници хемијских надражаја, чула укуса и мириса, имају релативно мали значај у судској пракси. Осети примљени чулом мириса могу имати значаја код испитивања пожара (мирис палевине и дима) или тровања гасовима, док су осети чула укуса првенствено важни када се ради о тровањима. Постоје велике индивидуалне разлике у осетљивости ових чула. Код ових осета морају се имати у виду и услови у којима је опажање вршено (правац ветра; претходно узета храна или пиће, и сл.).

²⁵ Наводи се да рана појава глувоће ствара услове за менталну заосталост, а каснија ствара сметње у развоју међуљудских односа, као и благу склоност ка параноидном понашању која може да поприми и озбиљније размере (в. Крстић, Драган: „Психолошки речник”, Београд, 1988, стр. 97).

²⁶ Grassberger препоручује помоћ судског лекара ради објашњења у готово свим случајевима повреда и несрећних случајева.

У погледу капацитета чулних канала, одн. количине информација које се могу пренети, па самим тим и свесно регистровати, нужно је нагласити њихову ограниченост. Тако су испитивања показала да пропусна моћ ових канала износи просечно око 7 независних алтернатива, уз одступање од плус или минус две јединице. И овде постоје индивидуалне разлике, а вежбањем се (или повећањем мотивације) ови капацитети могу повећавати.²⁷ Значај ових ограничења капацитета чулних канала испољава се код процене броја дражи које су истовремено деловале приликом опажања (број лица, објеката, број пуцњева, и сл.). Тако, без бројања се тачно опажа истовремено присуство три објекта у видном пољу; код пет објеката јављају се прве грешке, а ако је објеката седам грешки се у приближно 50% случајева; најзад, када је објеката десет (или више) процена њиховог броја је најчешће погрешна. Дискриминативна способност је код чула слуха мања него код чула вида (зато нисмо у стању да региструјемо све што је изговорено када две или више особа говори истовремено), а још је мања код чула укуса.

У тесној вези са ограниченим капацитетима чула је пажња, која се може одредити као „усредсређивање чулне и менталне делатности на неки посебан физикалистички или менталистички садржај.“²⁸ Ово усредсређивање врши се на садржај ограниченог обима, а праћено је изразитом јасноћом доживљаја. Пажња је селективна и омогућава боље опажање једног дела дражи које истовремено делују, и то оног дела који је, из различитих разлога, значајнији за онога који опажа, док су остале дражи или само нејасно перципиране, или уопште нису доживљене. Управо стога је од великог значаја са каквом је пажњом било опажано оно о чему се даје исказ. Најчешће се прави разлика између ненамерне (спонтане) и намерне (хотимичне) пажње. Ненамерна пажња је претежно рефлексно усредсређивање на извор дражи, а намерна пажња је вољно усредсређивање на тај извор. Постоје две групе чинилаца који изазивају пажњу: особине саме дражи (величина, јачина, изненадност, различитост од осталих, понављање, промена или покрет), и неки унутрашњи чиниоци (потребе, емоције, мотиви, интересовања, очекивање и сл.). Што је број објеката који су у фокусу пажње већи, доживљај ће бити нејаснији, неодређенији. Са становишта тачности и потпуности исказа важна је и флукуација пажње (периоди опадања или потпуног прекида пажње, који наступају сваких 10—15 минута, а када је онај који опажа уморан — и знатно чешће, а трају неколико минута) која је посебно уочљива код намерне пажње. О флукуацији пажње треба посебно водити рачуна када се ради о опису догађаја који су дуже трајали.

²⁷ В. детаљније: Огњеновић, Предраг: „Осећај и мера“, Београд, 1977, стр. 87—91.

²⁸ Крстић, Драган: „Психолошки речник“, Београд, 1988, стр. 406.

В — Стање организма особе која опажа

Осим трајних оштећења чулних органа, која онемогућавају или деформишу опажање, и нека тренутна, пролазна стања читавог организма могу утицати на рад чулних органа и проузроковати поремећаје опажања. Умор је једно од таквих стања, које доводи до умањења већине човекових способности, а последица је ранијег напрезања. Настају промене у физиолошком и биохемијском стању организма, опада мотивација, као и радна способност и способност извођења менталних операција. У области опажања последице су нејасноћа и непотпуност чулних утисака, а негативна дејства умора испољавају се и у другим областима психичког живота важним и за настанак исказа (мишљење, способност памћења). *Глад и жеђ* утичу на опажање, што су бројна испитивања потврдила. У неким случајевима снижава се праг осетљивости за дражи које су у вези са објектима који могу да задовоље ове потребе. Понекад се неодређени стимулуси опажају као храна, а у тежим случајевима могу се јавити и халуцинације. *Пијанство или интоксикација халуциногеним дрогама* такође умањују или потпуно онемогућавају способност исправног опажања, мада субјективно такве особе (нарочито у почетном стадијуму дејства алкохола и, понекад, дрога) могу имати утисак повећане способности перцепције (наводи се да при конзумирању психоделичних супстанци (LSD, мескалин, псилоцибин и др.) може доћи и до изоштравања перцепције, али је она чешће искривљена, а јављају се и илузије и халуцинације).²⁹ И код других типова дрога настају поремећаји у опажању времена и простора, пажњи и сл. Различита *обољења* такође могу да проузрокују деформације у опажању (раније поменути случај делимичне глувоће може бити последица прехладе или упале средњег уха; обична кијавица може да у потпуности елиминише чуло мириса; висока телесна температура утиче на смањење способности за пажњу, а може да доведе и до халуцинација, итд.).

У сваком случају, важно је знати у каквом је стању био давалац исказа у време опажања.

2 — Психолошки чиниоци опажања

А — Искуство

У осмишљавању чулних утисака огроман је значај искуства. Поменули смо раније да је опажај сложеније психичко јединство од осета, и представља резултат повезивања осета (са истога и са различитих чула) и ранијег искуства онога који опажа. На пример, књига црвених корица изазваће осете црвеног, сувог, храпавог, можда хладног. Интеграција свих тих осе-

²⁹ Петровић, Стеван Р.: „Дрога и људско понашање“, Горњи Милановац, 1989, стр. 101.

та и нашег искуства о томе како изгледа књига уопште формираће опажај — закључићемо да држимо и посматрамо књигу. Особа која никада раније није видела књигу, нити је ишта чула о томе шта је књига и како изгледа, која дакле нема ранијег искуства са том врстом објеката, свакако неће опазити књигу као такву (што, међутим, не значи да та особа неће придати новом, непознатом, објекту, неко неадекватно значење). Проблем погрешног опажања због непостојања искуства важан је, првенствено, код деце и код људи који живе изоловано. Но, адекватно искуство понекад је од значаја и у опажању свакодневних појава; нпр. особа која нема аутомобил, нити се интересује за њих, често неће бити у стању да каже које је марке био аутомобил који је ударио пешака, а затим одјурio.

Но, понекад се управо искуство може јавити као фактор који у извесној мери, или и потпуно, деформише наше опажање. Тако нпр. извесне објекте које смо навикли да опажамо као целовите, опажамо на ранији начин (као целовите) и онда када им недостаје неки мањи део — дакле, превиђамо да један део недостаје, што је најчешће последица краткоће времена посматрања објекта, или неуслерености пажње.

Такође и догађаји који су непосредно претходили опажању могу да га у великој мери предодреде. Тако, ако су две особе провеле извесно време у разговору о ватреном оружју и пуцању (рецимо, два ловца) много је вероватније да ће изненадни прасак неодређеног порекла „чути“ као пуцањ него ако су претходно разговарали о нечем бенигнијем (рецимо — о летовању). Ако смо извесно време држали у рукама неки веома тежак предмет, нећемо ни осетити након тога тежину неког предмета који би нам, иначе, био умерено тежак.

В — Емоције:

Емоције не само да понекад утичу на формирање опажаја (нпр. страх може довести до тога да од дрвета у мраку видимо потенцијалног нападача), већ могу у великој мери да ремете тачност опажања. Тако ће, често, нападнута особа у нападачу, уместо просечно грађеног човека, видети право грмаља. Често ћемо „пречути“ увреду коју је изговорила особа која нам је драга, упућену неком ко нам је антипатичан.

С — Мотивација и лична интересовања:

Њихов утицај на опажање се у првом реду огледа у томе што делују усмеравајуће на пажњу: Извесне појаве, које нас лично не занимају, могу проћи сасвим незапажено, или их само површно опажамо. С друге стране, повећана мотивација често ће нам изоштрили чула, и опазитићемо и оно што иначе не бисмо. Ови фактори, осим тога, утичу и на смисао који придајемо опаженом.

Социјалне факторе је понекад тешко прецизно разграничити од психолошких, у првом реду од искуства. Осим тога, ова група фактора далеко већи утицај врши на обраду и репродукцију информација, док је у области опажања, као базичног когнитивног процеса, далеко снажнији утицај до сада наведених фактора, као и спољашњих фактора. Ипак, социјални чиниоци утичу и на опажање објеката око нас. По свом значају, у категорији социјалних детерминанти опажања издвајају се социјални статус лица које опажа (који одређује различит однос према ситуацијама или објектима које опажа), и социјални ставови и схватања особе која опажа. Од социјалних ставова може зависити наше опажање објеката (Звонаревић наводи да социјалне детерминанте не могу довести у питање основну вредност спознаје, али да ипак могу изменити основни квалитет перцепције, и учинити перцептивну слику мање или више тачном,³⁰ а нас управо занимају ти случајеви када је перцепција „мање тачна”). Осим тога, под утицајем ових фактора чак и неке илузије (које су, по природи, универзалне — в. део о илузијама у опажању) могу бити опажене на различит начин (нпр. припадници неких култура су у мањој мери подложни дејству Милер-Лајерове илузије). Неки експерименти (Разран 1950, Оппорт и Крамер 1946) недвосмислено су показали да националне предрасуде утичу на опажање (што важи и за друге типове предрасуда). У неким културама је класификација боја толико различита од наше да их сасвим друкчије опажају (нпр. урбеници са Нове Гвинеје виде жуто, маслинасто, зеленкасто-плаво и сиво као нијансе исте боје).³¹

Социјални чиниоци могу да нас наведу да видимо нешто чега реално нема, или да нешто опажамо на друкчији начин него што бисмо то иначе учинили. Тако убеђивање или сагласне изјаве више лица могу суштествено да делују и на опажање, што је последица подсвесне тенденције ка усаглашавању сопствених опажања са опажањима околине (свесно уједначавање исказа већ није везано за опажање, већ за процес обраде и репродукције информација).

4 — Спољашњи (констелациони) чиниоци опажања

Под овим факторима подразумевају се врста и карактеристике самих дражи, односно целокупан контекст у коме се дешава оно што опажамо. Њих су највише проучавали припадници струје гешталта у психологији, по којима (грубо речено) опажање не одређују елементи (појединачне дражи) већ првенствено њихов склоп, целина. Највећи део испитивања ове групе чини-

³⁰ В. Звонаревић, Младен: „Социјална психологија”, Загреб, 1989, стр. 96.

³¹ В. Звонаревић, Младен, *ibidem*, стр. 95.

лаца био је обављен у домену чула вида, мада они делују и када су у питању остала чула (нпр. мелодија састављена од одређених тонова чини целину; ако исту мелодију одсвирамо у другом тоналитету, опажај целине остаће исти иако су елементи који је сачињавају различити. Обрнуто, ако задржимо све тонове, али им променимо редослед, целина ће бити опажена као сасвим другачија од претходне иако је састављена од истих елемената).

У свакодневном животу феномени који спадају у ову групу често утичу на опажање. Нпр., брзо смењивање слика које су статичне, или наизменично осветљавање слика (или других објеката) у одређеним, кратким временским интервалима, доводи до погрешног опажања покрета. Грешка може да се јави као погрешан утисак да се један објекат креће, иако се ради о више статичних објеката (Бета-покрет); или као погрешан утисак о брзини кретања — један покретни објекат се, у зависности од брзине којом се (периодично) осветљава, опажа као статичан, или опажамо покрет као много спорији или много бржи него што је он у реалности (стробоскопски ефекат).

Од великог значаја на опажање је и однос који постоји између објекта који се опажа (фигуре) и позадине на којој је та фигура (контекста). Фигура је приликом опажања у фокусу наше пажње, и носилац је смисла онога што опажамо, док је позадина занемарена и ми смо је мање свесни. Однос између фигуре и позадине на веома различите начине утиче на опажање. Тако, једну фигуру на тамној подлози опажамо као светлију него фигуру исте светлине на светлој подлози. Понекад нисмо у стању да неки објекат (лице, детаљ) препознамо ван оног контекста у коме смо га уобичајено опажали (без одговарајуће позадине). (У овом случају се већ меша и фактор искуства.) Посебно је занимљив феномен камуфлаже — таква организација дражи која у великој мери отежава или и потпуно онемогућава перцепцију услед тога што се фигура уклапа у позадину као један њен елемент, као део целине. Постоје бројни примери двоструких (двосмислених) слика, које се могу опажати на два (или и више) начина: нпр. често навођена слика цртежа у две боје, који наизменично опажамо или као пехар (вазу), или као два људска профила, зависно од тога коју боју третирамо као позадину. За овај феномен битно је да се ни у једном тренутку не опажају истовремено оба објекта већ само један, па други, наизменично (а у неким случајевима и нисмо у стању да опазимо обе алтернативе без указивања од некога са стране). Свакодневно искуство потврђује значај контекста за опажање; неки објекат који се у извесном контексту не опажа, ван тог контекста може просто да бode очи, и не може проћи незапажено (нпр. чекић у радионици препуној разноврсног алата, и исти тај чекић на кухињском столу; особа необичне фризура на неком рок-концерту, и иста особа у чекаоници код лекара, итд.).

Најзад, поменућемо и неколико услова који одређују опажање целине. Ради се о законитостима (које је испитивао и

формулисао Вертхајмер) према којима се појединачне дражи групишу у целине. То су: *близина* (тенденција да просторно или временски блиске дражи опажамо као једну целину), *сличност* (тенденција да већи број дражи групишемо у целине на основу оцене о сличности која постоји између појединих дражи у тој групи), *континуитет* (спајање елемената које повезује јединствено стремљење у времену или простору) и *симетричност* (уравнотежене форме које образују неку правилну фигуру пре ћемо опажати као целину, што је тим израженије што су те фигуре једноставније и складније). Захваљујући деловању ових законитости, извесне групе дражи опажамо на један начин, не увиђајући могућност њиховог опажања и на други, или на више другачијих начина. Услед тога, често нећемо бити у стању да препознамо издвојени елемент из такве целине, ако га нисмо као таквот уочили и у оквиру целине из које је издвојен.³²

5 — Опажање кретања, брзине и времена

О опажању броја и величине објеката, и о опажању простора раније је већ било говора. Неке могуће грешке у опажању покрета и брзине кретања такође смо помињали; осим поменутих, постоје још неки случајеви када се јављају грешке у опажању покрета. Тако, *аутокинетички покрети* представљају једну од илузија у опажању — опажамо покрет тамо где га нема (нпр. непомичну светлу тачку у мраку опажамо као покретну, што је последица покрета ока, одн. физиолошког нистагмуса). *Индуковани покрети* су лоше интерпретирани покрети, када статичне објекте (које смо иначе навикли да опажамо као покретне) у извесним ситуацијама опажамо као покретне.

Опажање брзине је, начелно, веома непоуздано, јер представља синтезу опажања простора и времена, а зависи и од других фактора као што су угао и удаљеност посматрања и искуство посматрача. Опажање брзине је од посебног значаја у саобраћајним несрећама.

Опажање времена је често веома непоуздано. У ствари, овде се и не ради о опажању у правом смислу, већ о процени, суду о трајању неког догађаја који је заснован на низу сукцесивних опажања објеката и промена у њиховом изгледу или положају у простору. На ту процену утиче више субјективних и објективних фактора. У зависности од њиховог дејства могу настати грешке у опажању времена, тако да нам се чини да је нешто трајало дуже или краће него у стварности. Тако, процена времена често зависи од активности коју обављамо, односно од доживљаја којима је изванвременски интервал био испуњен. Ако нас нешто заинтересује и заокупи нашу пажњу, имамо субјективни утисак да је прошло мање времена него што је заиста

³² Убедљиве илустрације овог феномена видети код: Wolfgang Köhler: „Гешталт психологија“, Београд, 1985, стр. 134—145.

прошло, а у ситуацијама када нам је досадно, по правилу ћемо преценити трајање догађаја. Даље, у ситуацијама када смо били веома узбуђени процене времена су најчешће погрешне — рецимо, ако смо били веома уплашени, способност процене трајања извесних догађаја биће знатно умањена, па ћемо углавном прецењивати њихово трајање. Осим тога, временске јединице краће од 10 минута често се прецењују, а дуже од пола сата обично се потцењују; по правилу, најпоузданије су процене оних опажаја времена које су близу границе од 5 минута.³³

6 — Илузије у опажању и халуцинације

А) — *Илузије* (чулне обмане) представљају погрешне, изопачене информације које се јављају редовно и доследно код одређених конституција дражи. У погледу илузија постоје минималне индивидуалне разлике између људи (а подлежу им и животиње), а могу се јавити у домену свих чулних модалитета (најчешће се и деле према томе које чуло „варају“). Неке од илузија већ смо спомињали (привидно кретање одн. мировање објекта; различито опажање светлине истог објекта у зависности од светлине позадине). Далеко најбројније, најубедљивије и за процену исказа сведока најзначајније су илузије чула вида. Тако, редовно се у поређењу вертикалних и хоризонталних линија једнаке дужине прецењују вертикалне линије (Фикова илузија); од два објекта, биће опажен као већи онај који је окружен објектима очито мањим од њега, него објекат исте величине окружен предметима већим од њега (Тиченерова илузија); чувена је и Милер-Лајерова илузија, код које линија ограничена стрелицама окренута упуле изгледа дужа него линија исте дужине која је ограничена стрелицама окренутим према унутра; две паралелне линије, од којих је једна испресецана кратким вертикалним, а друга кратким хоризонталним линијама, делују као да се приближавају једна другој, одн. као да нису паралелне (Целнерова илузија); прецењује се део простора који је нечим издељен (нпр. дрворедом или стубовима крај пута) у поређењу са неиздељеним делом простора исте дужине (Опел-Кунтова илузија), итд.³⁴ Посебно је значајно да никакав рационални увид у природу и дејство илузија не мења наше опажање — наша су чула увек обманута.

Посебан облик илузија настаје као последица тренутног психичког и физичког стања организма. Оне немају трајни карактер и редовно се не опажају изопачено, али у одређеним условима могу имати исто дејство као и претходно наведене

³³ Ове временске јединице наводи Grassberger у „Психологији кривичног поступка“, Сарајево, 1958, стр. 58.

³⁴ Бројни примери (углавном оптичких) илузија дати су нпр. у: Огњеновић, Предраг: „Перцепција“, 1988, стр. 245—249, и код: Крстић, Драган: „Психолошки речник“, Београд, 1988, стр. 206—207.

(нпр. када жељно очекујемо некога ко касни, склони смо да у неком од пролазника ко иоле подсећа на очекивану особу видимо баш онога кога очекујемо).

В) — *Халуцинације* су опажаји који нису последица одговарајуће чулне стимулације, и састоје се у опажању непостојећих објеката. Оне су праћене чврстим субјективним уверењем у реалност онога што се доживљава. По правилу су патолошке природе. Јављају се у већини психоза, или код болести зависности (алкохолизам, наркоманија). Могу се јавити и под утицајем извесних, првенствено халуциногенних дрога, као последица глади, жеђи, болести, хипнозе, у религиозном заносу, под утицајем неких лекова и сл.

III — ОПАЖАЊЕ КОД ОДРЕБЕНИХ КАТЕГОРИЈА ЛИЦА КОЈА СЕ ЈАВЉАЈУ КАО СВЕДОЦИ

У литератури се извесне категорије сведока посебно обрађују због (у просеку) мање поузданости или специфичности исказа које они дају. За сваку од тих група постоје неке карактеристике које у било којој фази настанка исказа, па и у сфери опажања, могу проузроковати значајна одступања од истине.

Најчешће се ова лица издвајају према старости (деца, адолесценти и старе особе) и према душевном здрављу (постојање душевних поремећаја). Указује се и на извесне разлике у опажању у зависности од пола. У извесној мери на опажање утиче и чињеница да је сведок истовремено и оштећени неким кривичним делом.

Код предшколске деце, и школске деце до пубертета, чулни органи су по правилу потпуно очувани. Деца показују велико интересовање за околину, посебно за нове догађаје. Међутим, ови сјајни предуслови за тачно опажање у многоме су ограничени недовољним искуством које игра пресудну улогу у опажању. Она боље опажају детаље него догађаје у целини. Стога је, нарочито код предшколске деце, опажање величине или брзине, удаљености и броја одн. количине често произвољно и непоуздано, што посебно важи за опажање времена.³⁵ Код предшколске деце важан је и њихов егоцентрични став у мишљењу и доживљавању стварности (готово све око себе посматрају као средство за задовољење потреба детета), као и анимизам (тежња детета да схвата ствари као живе и обдарене намерама, што се испољава и кроз специфичан начин опажања околине.³⁶ Ипак, њихови искази нису а priori нетачни или непотпуни, а често могу да послуже као путоказ где треба тражити материјалне доказе. У сваком случају, искази деце захтевају пажљиву процену (понекад и стручну — педагога одн. психолога) да ли су била у

³⁵ Пијаже наводи да се рационални појам простора развија око седме, а појам времена и брзине око осме године живота. — В. Piaget, Jean и Inhelder, Bärbel: „Интелектуални развој детета”, Београд, 1982, стр. 36.

³⁶ В. Пијаже/Инхелдер, *ibidem*, стр. 16—23.

стању да нешто опазе, и на који начин, као и посебан приступ у испитивању.

Код *адолесцената* фактор који може снажно утицати на опажање је њихова субјективност, која за последицу има усмеравање пажње на објекте који су им лично занимљивији, а потпуно занемаривање других објеката.

Са *старењем* постепено слаби чулна осетљивост. Слаби оштрина вида (која се често испољава као већ спомињана старачка видљивост); за нормално гледање потребно је интензивније светло (старе особе слабије виде при слабом светлу, што је значајно нпр. када возе кола ноћу, или приликом гледања при слабијем светлу); сужава се видно поље; особе старије од 65 година обично имају тешкоће са чувењем звукова фреквенције изнад 10000 Hz; од педесете године опада осетљивост за укусе, што је посебно изражено после седамдесете године (што је у доброј мери последица великог смањења у броју густативних квржица након седамдесете године); осетљивост за додир такође опада од навршених 50—55 година живота, и то различитим темпом на различитим деловима тела; у погледу осетљивости за бол није са сигурношћу утврђено наступање промена — док су нека испитивања наводила на претпоставку о опадању ове осетљивости, друга нису указивала ни на какво опадање.³⁷ Нема потребе посебно објашњавати значај свих ових промена за правилност опажања.

Душевни поремећаји по правилу доводе до значајних промена у функционисању свих психичких нивоа, што важи и за опажање. Набрајање промена у сфери опажања према појединим поремећајима одузело би много простора, зато наводимо само неке основне податке: *Психозе* (као најтежу врсту психичких поремећаја) по правилу карактеришу и различити облици поремећаја у опажању; *Поремећаји личности и други непсихотички душевни поремећаји*, зависно од врсте поремећаја, могу проузроковати грешке у опажању, првенствено у интерпретацији опаженог; *душевна заосталост*, у зависности од тежине (лака, умерена, тешка и дубока) такође може довести до великих поремећаја или и неспособности опажања. *Неуротски поремећаји* (душевни поремећаји без било какве органске основе која би се могла утврдити) по правилу не доводе до промена у опажању. О халуцинацијама патолошког порекла већ је било речи.³⁸ Но, ни ова лица нису а priori искључени као сведоци, већ само у случајевима када је „очигледно да не могу дати обавештења о делу“³⁹. У сваком случају, када се јави сумња у поузданост исказа сведока услед његове душевне поремећености, потребно је консултовати стручњака (психијатра или психолога).

³⁷ В. Смиљанић, Вера: „Психологија старења“, Београд, 1979, стр. 56—63.

³⁸ В. детаљније: Кеџмановић Душан и сарадници: „Психијатрија“, Београд-Загреб, 1983, глава 33.

³⁹ В. Васиљевић, Тихомир и Грубач, Момчило: „Коментар Закона о кривичном поступку“, 1987, стр. 397.

Често се указује на разлике између мушкараца и жена као сведока, које су од значаја у свим фазама формирања исказа. У области опажања релевантне су разлике у психофизичким карактеристикама жена и мушкараца. Тако, наводи се⁴⁰ да жене брзо и оштроумно опажају афективну страну догађаја. Њихова опажања често су под утицајем осећања и страсти. На тачност опажања и усмереност пажње утичу и генеративне фазе код жена (менструација, гравидитет, пурперијум (порођај и дојење) и климактеријум), које често доводе до промена различитог трајања и интензитета у читавом психичком стању жене.⁴¹

Полне разлике код деце почињу да буду значајне на узрасту од 8—10 година.⁴² Разлике се огледају првенствено у усмерености пажње — док дечаке привлачи оно што има динамику и моторику, девојчице у добу од 8—14 година могу бити интровертираније, што се може одразити и на помућеност дара опажања.

Најзад, када се *оштећени*, као жртва кривичног дела, јавља у својству сведока, треба имати у виду чињеницу да је он, вероватно, био у посебном психичком стању у време када је опажао оно о чему даје исказ. Јаке емоције које често прате догађај који је у питању, усредсређеност на извршен део читавог догађаја и сл. могу да знатно умање тачност опажања — извесним детаљима придаје се већи значај, не опажа се догађај у целини, често се греша у процени времена или брзине, и сл. Но, нетачности у исказу су чешће последица деформација до којих долази у процесу обраде информација, њиховог тумачења и интерпретације.

IV — ЗАВРШНЕ НАПОМЕНЕ

Изложили смо низ чинилаца који могу утицати на настајање грешака приликом опажања, и које за резултат могу имати неистинит или делимично неистинит исказ. Бројним испитивањима, запажањима у пракси и сл. умножавала су се сазнања о ограничениости и непоузданости чулних сазнања — ми не опажамо све око себе, а и оно што опажамо није увек објективно. Перцепција је, међутим, само један од психичких процеса који може да доведе до настанка неистинитог исказа, и то процес који је основа свих осталих који суделују у формирању исказа. Увид у ове чињенице ставио је под велики знак питања подобност не само сведочења као доказног средства, већ и шире — субјективних доказних средстава уопште. Најрадикалнији зах-

⁴⁰ В. нпр. Алексић, Живојин: „Криминалистика“, Београд, 1982, стр. 207. или Водинелић, Владимир: „Криминалистика“, Београд, 1978.

⁴¹ О могућим поремећајима в. детаљније: Кеџмановић, Душан и сарадници: „Психијатрија“, Београд-Загреб, 1983, стр. 20—21.

⁴² На ово, са становишта сведочења, посебно указује Аћимовић у „Психологији злочина и суђења (судска психологија)“, Београд, 1988, стр. 257.

тев који је из тога уследио је био да се потпуно избаци сведочење као доказно средство у кривичном поступку. По мишљењу других сведочење је најпоузданије доказно средство, а захтеви за његовим искључењем имају у позадини сасвим друге, првенствено идеолошке разлоге.

Сматрамо да је и у овом случају најбоља солуција негде између ова два екстремна става. Чињеница је да исказ, на крају читавог процеса формирања, понекад може да представља деформисан или чак потпуно погрешан опис реалности. Ипак, сведочење је у неким случајевима једини извор сазнања о починиоцу или о кривичном делу. Често нам материјална доказна средства не говоре ништа директно о самом делу и починиоцу, док исказ сведока може бити непосредан пут за утврђивање ових чињеница. И поред свих поремећаја до којих може доћи приликом формирања исказа сведока, ти искази могу бити потпуно истинити, или бар могу послужити као добар путоказ у смислу проналажења материјалних доказних средстава. Лажни искази углавном не могу да издрже вешту проверу. Због свега овога, сведочење има важно место међу доказним средствима, и погрешно би било лишити га се.

Сасвим је друго питање оцене веродостојности исказа сведока. Да би она била што правилнија, нужно је познавање барем оних основних објективних и субјективних чинилаца који могу да деформишу исказ у фазама кроз које он пролази приликом формирања. Знање о релативној вредности исказа, односно о томе како настају грешке и на који начин се испољавају, омогућава да, уз правилну и озбиљну проверу исказа, сведочење буде далеко валидније доказно средство. У случају евентуалне сумње у веродостојност исказа најисправније је обратити се стручњацима (психолозима, педагозима, психијатрима) који, на основу својих знања, могу допринети разјашњавању неких спорних питања у вези са исказом, па самим тим и омогућити његову правилнију процену.

КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА

- 1) Аћимовић, Михајло: „Психологија злочина и суђења (судска психологија)”, Београд, 1988.
- 2) Аћимовић, Михајло: „Увод у психологију кривичног поступка”, Београд, 1980.
- 3) Алексић, Живојин: „Криминалистика”, Београд, 1982.
- 4) Grassberger, Roland: „Психологија кривичног поступка”, Сарајево, превод, 1958.
- 5) Köhler, Wolfgang: „Гештalt психологија”, превод, Београд, 1985.
- 6) Кеџмановић, Душан и сарадници: „Психијатрија”, Београд-Загреб, 1983.
- 7) Крстић, Драган: „Психолошки речник”, Београд, 1988.
- 8) Малешевић, Лазар: „Саслушање деце као сведока”, Билтен правне службе ЈНА, 1/64, стр. 24—27.
- 9) Миловановић, Зоран: „Психолошки аспекти препознавања лица у кривичном поступку”, Анали Правног факултета у Београду, 1—4/83, стр. 505—514.
- 10) Огњеновић, Предраг: „Осећај и мера”, Београд, 1977.
- 11) Огњеновић, Предраг: „Перцепција”, Београд, 1988.

- 12) Петровић, Стеван П.: „Дрога и људско понашање”, Горњи Милановац, 1989.
- 13) Piaget, Jean и Inhelder, Bärbel: „Интелектуални развој детета”, превод, Београд, 1982.
- 14) „Правна енциклопедија”, Савремена администрација, Београд, 1989.
- 15) Ратинов, А. Р.: „Судебная психологија для следователей”, Москва, 1967.
- 16) Рот, Никола: „Општа психологија”, Београд, 1981.
- 17) Смљанић, Вера: „Психологија старења”, Београд, 1979.
- 18) Стевановић, Чедомир: „Вештачење у кривичном поступку”, Београд, 1976.
- 19) Васиљевић, Тихомир и Грубач, Момчило: „Коментар Закона о кривичном поступку”, Београд, 1987.
- 20) Водинелић, Владимир: „Криминалистика”, Београд, 1978.
- 21) Водинелић, Владимир: „Свједок-очевидац у кривичнопроцесном и криминалистичком смислу”, Правни живот, 8—9/79, стр. 3—17.
- 22) Закон о кривичном поступку, „Службени лист СФРЈ” бр. 26/86. (пречишћен текст).
- 23) Звонаревић, Младен: „Социјална психологија”, Загреб, 1989.

Мр Раденка Цветић
асистент Правног факултета у Новом Саду

ЗАДРУЖНА СВОЈИНА (I)

1. ИСТОРИЈСКИ ОСВРТ

Задружну својину као посебну, самосталну својинску категорију, познаје наш послератни уставни и законодавни развој. Тако је већ Уставом ФНРЈ из 1946. године¹ била предвиђена. У ставу 1. члана 14. било је одређено да су средства за производњу у ФНРЈ или општенародна имовина, то јест имовина у рукама државе, или имовина народних задружних организација, или имовина приватних физичких и правних лица.

Основним законом о земљорадничким задругама из 1949. године² ближе је одређена категорија задружне својине. Наиме, одређено је да средства за производњу која задрузи служе као материјална основа за остваривање њене делатности, могу бити задружна својина, државна својина дата на коришћење задрузи и својина задругара унесена у задругу у циљу заједничког коришћења. Производи и остали приходи које задруга оствари коришћењем државне имовине или имовине чланова задруге која је унесена у задругу били су задружна својина. Земља у задружној својини није могла прећи у приватну својину ни по ком основу и сваки правни посао којим би се отуђивала земља у задружној својини сматра се као непостојећи. Међутим, задруга је могла својину на задружној земљи пренети на државу или на другу задружну организацију, као и вршити замену за другу земљу. Задружна имовина уживала је исту заштиту као и општенародна имовина.

Уредбом о имовинским односима и реорганизацији сељачких радних задруга из 1953. године,³ у циљу заштите задружне

¹ „Службени лист ФНРЈ”, бр. 10/46.

² „Службени лист ФНРЈ”, бр. 49/49.

³ „Службени лист ФНРЈ”, бр. 14/53.

својине, било је предвиђено да се земља, зграде, инвентар, стока и остали фондови сељачке радне задруге, стечени из средстава задруге, не могу, као задружна својина, делити члановима задруге било да дође до престанка задруге, било да се ради о појединачним иступањима чланова задруге.⁴

Уредбом о земљорадничким задругама из 1954. године⁵ уместо да уследи даља афирмација, задружна својина је практично укинута као посебна својинска категорија. Одредбом члана 11 предвиђено је да је задружна имовина у друштвеној својини, а да је сачињавају све ствари које задруга произведе, као и ствари и права која задруга прибави приликом оснивања или у току своје делатности. Такође је било предвиђено да задружном имовином управља задруга и да се она не може ни под којим условима одузети од задруге.

На тај начин је задружна имовина „преливена” у друштвену својину и тако ређи неприметно изгубила своју самосталну егзистенцију, па, дакле, и судбину.

2. УСТАВНИ ОКВИРИ

Уставним променама из 1988. године⁶ учињен је даљи нормативни корак у циљу проналажења прихватљивих форми за повезивање рада и средстава појединаца, односно укључивање приватне својине и иницијативе у друштвену економију, уз каналисање приватне својине у мери која је друштвеној заједници потребна. При томе, имало се у виду да је затварање тзв. социјалистичког сектора и општа дестимулација приватне својине и иницијативе нанела непоправљиву штету друштвеној заједници, те да стога то убудуће треба избећи по сваку цену у границама јавног поретка.

Амандманом XX на Устав СФРЈ у основи је регулисано удруживање земљорадника и њихов положај у земљорадничким задругама. Тако је у њему опредељен предмет удруживања и основни правци повезивања и удруживања земљорадника, затим, одређен је конститутивни карактер акта о оснивању те да је статут основни самоуправни општи акт којим се уређују основна питања постојања и функционисања земљорадничке задруге. Даље, регулисано је распоређивање добити коју задруга оствари својим пословањем те уређено право задругара у случају иступања из задруге или престанка задруге, што пре уставних промена није било предмет уставног регулисања.

У регулисању питања својинског облика на земљишту, средствима рада односно другим средствима која земљорадници удружују у земљорадничку задругу⁷ уочљив је значајан новум. Наиме, као основно правило предвиђено је задржавање права

⁴ Члан 7. Уредбе.

⁵ „Службени лист ФНРЈ”, бр. 5/54.

⁶ Амандмани на Устав СФРЈ, „Службени лист СФРЈ”, бр. 70/88.

⁷ Тачка 3. Амандмана XX на Устав СФРЈ.

својине на свим предметима удруживања, а као могућност уговорни пренос ових средстава у заједничку својину задругара, задружну својину или у друштвену својину. Ранијом уставном одредбом⁸ било је предвиђено да земљорадници могу на средства која удружују у земљорадничкој задрузи задржати право својине или утврдити право на повраћај вредности тих средстава и друга права по основу њиховог удруживања, сагласно уговору о овом удруживању и статуту задруге.

Сматрамо да нова уставна одредба представља суштинску новину. Пре свега, из ње произилази да ако се ништа посебно не предвиди (статутом, уговором, самоуправним споразумом) у погледу удружених средстава, земљорадници задржавају право својине на њима по основу самог Устава. С друге стране, уговором се ова средства могу пренети у заједничку својину задругара, задружну својину или у друштвену својину.

Тиме је као могућност предвиђена нова⁹ својинска категорија — задружна својина, чије карактеристике је требало одредити законским актом и то прецизно да не би дошло до злоупотребе или до тога да овај својински облик и не заживи. Следствено томе, требало је као и код већ постојећих својинских облика, друштвене својине, права својине и личне својине, прецизно одредити субјекте, предмет, садржину, начине настанка, ограничења, заштиту и на крају престанак задружне својине. Чињеница је, с једне стране, као што истиче професор Гамс¹⁰, да у теорији и пракси постоји само приватна и друштвена (државна) својина. У том смислу задружна својина је или приватна својина или друштвена (државна), што зависи од друштвеног система.¹¹ Ипак, с друге стране, нужно је наћи место задружној својини и обезбедити јој егзистенцију као самосталног својинског облика на прелазу између приватне и друштвене својине уз нарочито истицање специфичности ове својинске категорије. На тај начин се обезбеђују услови да се задружна својина „докаже и докаже” било као веома пожељан и продуктиван својински облик који треба афирмисати, било као промашај који треба заборавити. Сматрамо да би ренесанса задружне својине требала да исправи историјску неправилност (или неправичност?) која је учињена пре скоро три ипо деценије и да унесе више реда и правне сигурности у погледу имовине задруге.

⁸ Став 3. члана 62. Устава СФРЈ.

⁹ „Нова својинска категорија” је само условно речено „нова” с обзиром на оно што је речено на почетку рада.

¹⁰ А. Гамс: Ставови о својини и однос јавног и приватног, Правни живот бр. 8—10/89, с. 1231—1232.

¹¹ Тако је, у земљама робне привреде, она приватна својина јер је задруга која је титулар својине лице приватног права и учествује у робном промету као свако друго правно лице. С друге стране, у праву источносоцијалистичких земаља задружна својина је врста друштвене својине, јер задруге нису добровољне организације већ су привредне јединице у административно-планском систему државне својине.

3. ЗАДРУЖНА СВОЈИНА DE LEGE LATA И DE LEGE FERENDA

Одмах на почетку поставља се питање шта је од свега тога учињено недавно усвојеним Законом о задругама.¹²

У Општим одредбама Закона (члан 1) дата је дефиниција задруге као добровољне организације задругара који заједничким пословањем остварују економске интересе, односно унапређују свој друштвено-економски положај и самостално одлучују о заједничким питањима. Оваквим појмовним одређењем задруге наглашена је тежња да задруге пре свега буду оквир и начин остварења личних (економских и других) потреба самих задругара.¹³ Затим је одређено да се задруге могу основати за обављање, у принципу, свих делатности осим оних које су законом изричито забрањене, те да уписом акта о оснивању задруге у судски регистар задруга стиче правну и пословну способност. Од тог момента, дакле, задруга стиче својство субјекта правног промета као правно лице.

Што се тиче самог оснивања задруге не захтева се никаква нити било чија сагласност.¹⁴ Довољно је да се најмање три пословно способна лица одлуче да оснују задругу и да донесу акт о оснивању задруге¹⁵ којим се регулишу сва битна питања за оснивање, почетак рада, пословање и престанак задруге (имена оснивача, фирма, седиште и делатност задруге, износ и начин обезбеђења средстава за оснивање и почетак рада задруге, облик, висина и број удела задругара, права и обавезе оснивача у погледу вршења делатности, управљања, учешћа у добити, сношења ризика, степена одговорности и повраћаја средстава, име лица које ће обављати послове привременог пословодног органа и његова овлашћења, рок и начин доношења статута и избор органа управљања и пословодног органа). На тај начин акт о оснивању је добио значај основног и конститутивног акта задруге.

Управљање задругом, које врше задругари, постављено је на принцип један задругар један глас, с тим што актом о оснивању или статутом задруге може бити другачије одређено. Мада се у Закону не наводи када је то могуће, сматрамо да се веће

¹² Објављен у „Службени лист СФРЈ” бр. 3/90. Ступио на снагу 27. јануара 1990.

¹³ Упореди члан 1 Основног закона о задругама („Службени лист ФНРЈ” бр. 59/46): „Задруге су добровољне економске организације радног народа које у интересу унапређења народне привреде, путем заједничког рада, повезују и унапређују пољопривредно газдинство и занатску радност и које развијају иницијативу најширих народних маса у селу и граду у организовању производње, снабдевања и расподеле. Извршавањем ових задатака задруге помажу држави у подизању благостања најширих слојева народа. Задруге су ослонац држави у спровођењу државног привредног плана и у јачању савеза радних маса села и града. Оне су средство општенародне иницијативе, евиденције и контроле у привреди.” (Подвукла Р. Ц.).

¹⁴ Дакле, није потребна израда елабората о друштвено-економској оправданости оснивања и рада задруге, нити његова оцена од стране органа друштвене заједнице, односно држава.

¹⁵ Види члан 4. и 5. Закона о задругама.

право појединог задругара може заснивати само на величини удела у имовини задруге.¹⁶ Као највиши орган управљања задруге предвиђена је скупштина задругара, коју чине сви задругари односно њихови представници, што, сматрамо, зависи од броја задругара.¹⁷ Поред тога, у задрузи се могу образовати управни и надзорни одбор те други органи задруге предвиђени статутом задруге. Задруга има и пословодни орган којег бира скупштина задруге или од ње овлашћени орган. Пословодни орган заступа и представља задругу у пословима утврђеним статутом задруге.

3.1. Имовина задруге

Чланом 15, 16. и 17. регулисана су питања везана за имовину задруге. Пре свега, одређено је да имовину задруге чине ствари, права и новац, те да задруга у свом пословању користи имовину задруге, имовину и средства задругара, а може користити и имовину и средства других домаћих и страних физичких и правних лица.

У одређивању својинских облика на имовини задруге нема систематског приступа али се одговор на ово питање може пронаћи у одредбама закона. Тако је утврђено да задружну својину чине удели задругара, средства остварена пословањем задруге, као и средства која је задруга стекла на други начин, док се земљиште и друга средства у друштвеној својини могу пренети на задругу као средства у друштвеној својини. Задругар задржава право својине на средствима која није уговором пренео у задружну својину, у заједничку својину задругара или у друштвену својину. Дакле, имовина задруге може бити у следећим својинским режимима:

- право својине односно приватна својина задругара
- заједничка својина задругара¹⁸
- задружна својина и
- друштвена својина.

¹⁶ Такво решење се намеће полазећи од основних принципа привредне реформе која је у току.

¹⁷ Наиме, мада Закон о задругама не садржи одредбу о томе, треба сходно применити одредбу члана 48 Закона о предузећима („Службени лист СФРЈ” бр. 77/88) према којој се у друштвеном предузећу са мање од 50 радника не образује раднички савет, већ његову функцију врше сви радници. Основ сходне примене је одредба члана 143. Закона о предузећима: „На задружна предузећа која обављају привредне делатности сходно се примењују одредбе овог закона, ако законом којим се уређује правни положај задруга и задружних предузећа није друкчије одређено.”

¹⁸ Заједничка својина задругара је само један случај заједничке својине као права својине које имају два или више лица (заједничари) на истој ствари, али тако да њихови удели нису одређени, па се сходно томе њима не може ни располагати док траје режим заједничке својине. Види више о заједничкој својини: О. Станковић, М. Орлић: Стварно право, Научна књига, Београд, 1986, с. 247—270.

При томе, правило је да задругар задржава право својине на средствима која унесе у задругу, те у случају сумње треба сматрати да задругар има право својине на средствима унетим у задругу. Међутим, он може слободним избором, ако сматра да је то у његовом интересу или ако је то једноставно његова жеља, средства која је унео у задругу путем уговора пренети у задружну својину, у заједничку својину задругара или у друштвену својину.

(Наставиће се)

КРИТИКА ПРАВНЕ ПРАКСЕ

Никола Степић
судија Врховног суда Војводине

ТУЖБА ЗА ПОНИШТАЈ БРАКА ПОСЛЕ СМРТИ БРАЧНОГ ДРУГА

Према одредби члана 30. Закона о браку САП Војводине брак се поништава само у случајевима предвиђеним законом.

По позитивном праву САПВ — Закона о браку (Службени лист САПВ бр. 2/1975), разликују се апсолутно и релативно ништави бракови.

Апсолутно ништави бракови су закључени у

(I) — време постојања ранијег, већ закљученог брака (заштита начела моногамије — члан 32. Закона о браку САПВ).

(II) — ако га закључи (1) душевно болесно лице; (2) лице које је неспособно за расуђивање; (3) лице које је теже душевно заостало (члан 33. Закона о браку).

(III) — лица у сродству — крвном или тазбинском (члан 43. ЗОБ-а), с тим, да би се, без обзира на пропуст Закона морао поништити брак закључен између усвојоца и усвојеника код потпуног усвојења, јер по Закону о усвојењу САПВ потпуно усвојење не може престати.

(IV) — фиктивни брак — члан 37. ЗОБ-а, којим се изиграва циљ брака.

(V) — истоветност полова (члан 31. у вези члана 8. Закона о браку САПВ).

(VI) — одсуство сагласне изјаве воља брачних другова за закључење брака (члан 35);

(VII) — када је повређена форма брака: (1) повреда надлежности за закључење брака (члан 31. ЗОБ-а); (2) повреда начина закључења брака; (3) повреда форме код склапања брака преко пуномоћника — (пуномоћнике за *оба* брачна друга) (члан 38. ЗОБ-а).

* Ово суштинско правно питање на страницама „Гласника“ разматрао је и др Никола Вортић у свом раду „Престанак брака и тужба за поништај“ — „Гласник“ бр. 10/1989. (Прим. уред.)

У овим случајевима право на тужбу не застарева а овлашћени су да поднесу тужбу: брачни другови, друга лица која имају непосредни правни интерес да брак буде поништен и јавни тужилац.

Релативно ништави (рушљиви) бракови

Овакви бракови се ниште ради заштите личног а не друштвеног интереса. Због тога право на тужбу имају само брачни другови. (Изузетак је код малолетства — ово право припада још и родитељима и стараоцу).

Право на тужбу престаје истеком преклузивног рока, који је доста кратак (1 година).

Правна дејства поништења брака делују за будућност (ex tunc) а не и за прошлост (ex tunc).

Узроци релативне ништавости брака су *малолетство* (право на тужбу припада само родитељима и стараоцу — члан 41. ЗОБ-а); *мане воље* — *принуда* и *заблуда* (члан 40. Закона о браку); (право на тужбу припада само принуђеном брачном другу односно брачном другу који је био у заблуди, без обзира на савесност или несавесност другог брачног друга); *душевно оболење* и *неспособност за расуђивање који су престали после закључења брака* (члан 39. став 3. ЗОБ-а). — У овом случају узрок апсолутне ништавости брака претвара се у узрок релативне ништавости брака. (Право на тужбу припада сваком брачном другу).

Дакле, у ову групу не улазе и други узроци — *непотпуно усвојење* и *старатељство*, као што је у неким другим законодавствима.

По одредби члана 42. Закона о браку САП Војводине предвиђено је да право на подизање тужбе за поништај брака не прелази на наследнике али наследници тужиоца могу продужити већ започети поступак.

Примењујући ову одредбу, Врховни суд Војводине држи се праксе, да, после смрти једног брачног друга, не може да се успешно подигне тужба за поништај брака, коју би поднели наследници, односно лица из члана 39. Закона. Ова лица имају право на овакву тужбу само док су брачни другови живи.

Основни резон у ставу је да се не може поништити брак који је престао смрћу, дакле, који више не постоји (члан 59. ЗОБ-а).

Овакве тужбе је одбацивао првостепени суд након мериторног расправљања (нпр. решење Вишег суда у Зрењанину бр. П. 610/88 од 10. новембра 1988. године односно Гж. 38/89 од 9. фебруара 1989. године овог суда, решење истог суда П. 13/88 од 21. VII 1988. године односно Гж. 434/88 од 27. октобра 1988. године и Рев. I—12/89 од 19. IV 1989. године Врховног суда Војводине). Овим одлукама су потврђиване првостепене и другостепене одлуке.

Овакве тужбе су се одбацивале и у фази претходног испитивања тужбе (нпр. решење Вишег суда у Сремској Митровици

посл. бр. П. 63/89 од 25. I 1989. године, односно Гж. 59/89 од 9. марта 1989. године Врховног суда Војводине).

У ситуацији када је после мериторног расправљања тужбени захтев усвајан, Врховни суд Војводине је првостепену пресуду укидао и тужбу одбацивао (нпр. П. 733/88 од 18. II 1986. године односно Гж. бр. 139/86 од 27. III 1986. године и Рев. I—33/86 од 17. XII 1986. године).

Код свих оваквих захтева основно је да је тражено да се брак поништи (конститутивни захтев).

Резон овог суда, који се налази у Закону о браку САПВ, по коме се не може успешно подносити тужба за поништај брака после смрти брачног друга, трпео је критику у том правцу што остали прописи република и Покрајине Косово дозвољавају поништај брака и после смрти брачног друга, а са друге стране, недоследност о истом правном институту у два закона које је донела САПВ исте године — Закона о браку (Службени лист САПВ бр. 2 од 20. фебруара 1975. године) и Закона о наслеђивању — (Службени лист САПВ бр. 8 од 14. маја 1975. године), везано за члан 23. тачка 2. Закона о наслеђивању, по коме брачни друг нема право на наслеђе: 2. „ако његов брак са оставиоцем буде оглашен за непостојећи, или буде поништен после смрти оставиоце, из узрока за чије је постојање надживели брачни друг знао у време закључења брака”. (Може се поставити питање довољне критичности и опрезности приликом уношења ове норме у Закон, која је заправо преписана из Закона о наслеђивању — члан 27. Закона о наслеђивању — Службени лист ФНРЈ бр. 20/1955).

Међутим, кроз ревизионе одлуке овог суда, произлази да се без обзира на став, по коме се не може поднети тужба за поништај брака након смрти брачног друга, у одређеним правним и животним ситуацијама, може ово узимати у обзир, те судити као да је брак поништен и поред тога што је лице које има непосредни правни интерес изгубило парницу у статусном спору — по тужби за поништај брака, (нпр. Рев. 272/88 ВС Војводине — стамбени спор).

Исто, у стамбеном спору, Врховни суд Војводине, као ревизиони суд (Рев. 290/90) прихвата закључак нижестепеног суда „да тужена и поред чињенице закључења брака са носиоцем старског права, није у циљу заједнице живота са њиме живела у заједничком домаћинству, користећи за то становање у предметном стану”. Дакле, иако није било претходног поступка у статусном смислу — поништај брака после смрти брачног друга, и у овој одлуци су се судови посредно упустили у расправљање о ништавости брака.

Основни разлог за овакво резонување ревизионог суда, очигледно је да се исправе неживотност прописа члана 42. Закона о браку САП Војводине, по коме право на подизање тужбе за поништај брака не прелази на наследнике, али наследници тужиоца могу продужити већ започети поступак.

Међутим, у предмету П. 1878/88 Вишег суда у Новом Саду, тужбени захтев је друкчије постављен, деклараторно — да се

утврди да је брак ништав и да се утврди да тужена (супруга) нема право на наслеђивање иза покојног мужа (брата тужитеља). Првостепени суд је тужбу одбацио, позивајући се на члан 42. Закона о браку САП Војводине и ранији став Врховног суда Војводине.

Врховни суд Војводине је решењем Гж. 155/89 од 11. маја 1989. године потврдио нападнуто првостепено решење.

У ревизионом поступку, Врховни суд Војводине је решењем Рев. I—40/89 од 28. XII 1989. године, усвојио ревизију тужиоца и укинуо првостепено и другостепено решење, уступивши предмет Општинском суду на решавање (због измењене надлежности суда од 1. I 1990. године — члан 10. тачка 6. и члан 55. Закона о редовним судовима — Службени лист САПВ бр. 32/89).

У овој одлуци заузет је став да је у конкретном случају деклараторна тужба за утврђење ништавости брака и за утврђење да тужена због ништавости брака нема право на наслеђивање умрлог брачног друга, па да овакав захтев има основа у процесном праву (члан 187. ЗПП-а) и материјалном праву (члан 33, 37. и 39. став 1. и 2. Закона о браку САПВ). Такав, ништав брак, који је у супротности са принудним прописима, не производи позитивно имовинско-правне последице (наследно правне и друге) у корист брачног друга који је учествовао у његовом закључењу. Ова апсолутна ништавост почиње од његовог закључења, дакле *ex tunc*. Надаље, заузет је став, да подношење тужбе за утврђење апсолутне ништавости брака не застарева ни после смрти брачног друга. (Наравно, ова застарелост не задира у рокове застарелости захтевати заоставштину из Закона о наслеђивању — члан 140. ЗОН-а).

У сваком случају, тужитељ у оваквим споровима, мора доказати правни интерес (члан 39. ЗОБ-а, односно члан 187. ЗПП-а).

У овом случају, одступа се од правила да у брачном праву ништавост делује за будућност (*ex tunc* — члан 43. ЗОБ-а), прихватајући опште начело грађанског права да ништави правни послови не производе никаква дејства од самог почетка (*ex tunc*).

Дакле, ово се односи само у случају када се тужбени захтев постави деклараторно и то код апсолутно ништавих бракова.

(Има мишљења да се, без обзира на чл. 42. ЗБ, из других одредаба тога Закона, може закључити, да се у сваком случају ништавости брака може тражити његов поништај и после смрти брачног друга.)

Имајући у виду ова разматрања правна схватања Грађ. оделења Врховног суда Војводине су:

I — Није дозвољена тужба (преображајна) за поништај брака која је поднесена после смрти брачног друга.

II — Основан је захтев деклараторне тужбе за утврђење ништавости брака, поднесене после смрти брачног друга, када је брак апсолутно ништав и када постоји правни интерес тужиоца за утврђење.

ПРИКАЗИ

Др Милутин Срдић, Душан Татић, ОБЛИГАЦИОНИ УГОВОРИ — практични примери са судском праксом, ед. Нова просвета, Београд, 1989, греће допуњено издање, 695 страна.

1.1. Књига садржи увод, интегрални текст Закона о облигационим односима са његовим изменама и допунама, обрасце појединих облигационих уговора који су изложени по систематици ЗОУ и судску праксу.

2.1. У уводном делу, аутори се баве проблемом дефинисања облигационих односа, те утврђивањем врста и предмета облигација, што несумњиво по обухватности излази из контекста тзв. Уговорног права на које би се књига, судећи по називу, имала односити. (Наиме, облигациони односи могу настати и из других извора као што су проузроковање штете другоме, стицање без правног основа, незвано вршење туђих послова, једностране изјаве воље и др.). Такав шири приступ би свакако представљао значајан допринос квалитету рада, да у њему нису изостали управо појмовно одређење самих уговора, њихове значајније поделе и сл.

Осим неопходним допунама, постојећи текст уводног дела би требало побољшати и отклањањем појединих нормативних, теоријских, па и смисаоних некоректности.

2.2. Тако нпр., аутори на 15. страни истичу да је „облигациони однос правни однос на основу којег је једно лице овлашћено да захтева од другог лица: одређено понашање, да му преда неку ствар, да изврши неку радњу, или да се уздржи од нечега на шта би иначе, имало право (подвукао Д. Н.).” У смислу члана 46. Закона о облигационим односима, уговорна обавеза се осим неког давања, чињења и нечињења може састојати још и у трпљењу нечега што дужник иначе, не би требао да трпи да није конкретног облигационог односа.

2.3. По мишљењу аутора (стр. 15) „... тужбом из облигационог односа може бити тужен само дужник (подвукао Д. Н.) јер облигациони однос делује само између повериоца и дужника, тј. релативно међу странкама.” Можда би било исправније рећи да се испуњење обавезе може тражити само од дужника (осим у неким посебним случајевима), јер тек суд у парничном поступку, разматрајући тужбени захтев, мериторно утврђује да ли је неко заиста дужник или

ис. Поверилац на име, може тужити свако лице за које сматра да му дугује испуњење неке обавезе (нпр. исплату одређене своте новца на име накнаде штете и сл.).

2.4. У књизи намењеној углавном правној пракси, могла су се избећи поједина теоријска питања на која ни правна доктрина, након дуготрајних истраживања и полемика, није дала сасвим задовољавајуће одговоре. Вероватно свесни ризика који носи упуштање у сложену проблематику предмета облигација, аутори су некритички преузели сумарни преглед најзначајнијих схватања о том питању из Правне енциклопедије (Београд, 1979, стр. 1073). Тиме је рад изгубио одређени квалитет не само у погледу ауторске оригиналности, већ и у погледу актуелности изложених теоријских виђења овог проблема. Наиме, у протеклој деценији је домаћа стручна литература обogaћена већим бројем радова који обрађују тематику предмета облигација, или уже предмета уговора. Неки од њих несумњиво завређују бар онолико простора у књизи, колико и друга, већ наведена схватања. Извесно је међутим, да би тиме увод овог приручника био још више оптерећен непотребним теоретисањем.

3.1. Ради веће прегледности, рад је концепцијски прилагођен систематизи Закона о облигационим односима. Најпре је изложен интегрални текст Општег дела Закона, а затим и норме о појединим уговорима уз које су дати практични примери, односно, обрасци. И ако су неспорне предности овакве концепције, питање је да ли су у књизи морале бити изложене све одредбе Општег дела Закона о облигационим односима, а нарочито оне које немају чак ни посредне везе са уговорним односима?

3.2. Уз то, аутори су се упустили у коментарисање појединих одредаба Општег дела, позивајући се на превазиђене (неважеће) норме Закона о удруженом раду (В.: нпр. коментар уз чл. 3. на стр. 24), мада су у време објављивања књиге били на снази нови прописи (В. нпр. Закон о предузећима „Сл. лист СФРЈ“ бр. 77/1988; Закон о изменама и допунама Закона о предузећима, „Сл. лист СФРЈ“ бр. 40/1989). Истовремено изостала су нека врло значајна објашњења, нпр. у погледу важења норми Општег дела Закона о облигационим односима, након одлуке Уставног суда СФРЈ (од 10. 07. 1989) о укидању чл. 24. истог Закона.

4.1. На жалост, исти пропуст учињен је и код тумачења појединих одредаба посебног дела, али са далекосежнијим последицама на практичном плану. Тако нпр. уз члан 568. (В. стр. 199. књиге), којим се утврђује да се одредбе XI главе Закона, неће примењивати на закупе уређене посебним прописима, није назначена нормативна надлежност, нити су наведени закони којима је тај комплекс питања уређен. Читалац (који често неће бити правник) може тако доћи до погрешног закључка да норме Закона о облигационим односима које су у књизи наведене заједно са обрасцима, пружају гаранцију исправног закључења уговора о закупу. Међутим, непознавање специјалних прописа може имати за последицу не само ништавост појединих клаузула, већ и ништавост уговора у целини (нпр. подзакуп обрадивог пољопривредног земљишта).

4.2. Одребене примедбе могу се ставити и на рачун неких уговорних клаузула које су предложене у овој књизи. Тако нпр. аутори су мишљења да се „за закључивање уговора о закупу земљишта под наполицом (подвукао Д. Н.) може употребити образац уговора о закупу пољопривредног земљишта, с тим да кад се уговара одредба о висини закупнине, онда се уместо ње ставља ова одредба:

Уговарач закупца ОУР „К” (уколико је закупца грађанин, онда се ставља његово име), обавезује се да уговарачу закуподавцу за закупљено земљиште плати у природи једну трећину од убраних плодова (подвукао Д. Н.), а сви трошкови око производње падају на терет закупца.” (стр. 210). Осим збуњујућег и контрадикторног назива *Уговор о закупу земљишта под наполицом* (јер ако је земљиште већ под наполицом, оно се не може узети у закуп), нејасно је због чега се закуподавац (или прецизније наполичар обавезује на предају баш једне трећине убраних плодова. Наиме, наполица (од речи „на-пола”) само је један од облика производне сарадње у пољопривредној производњи где се наполичар обавезује на предају половине оствареног приноса. У пракси су још познати уговори „на трећину”, „на четвртину” и сл. Најзад, питање је да ли се наполица може поистоветити са закупом од кога се несумњиво разликује по низу карактеристика. (Детаљније о томе: Душан Николић, *Уговор о наполици*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 1—3/1987. и тамо наведена литература).

4.3. Образац *Уговора о подлиценци* (В. стр. 280. књиге) садржи овакву одредбу: „За све што није предвиђено овим уговором примењиваће се одредбе Закона о облигационим односима.” Да ли се пиме жели искључити примена норми које су садржане у другим прописима а тичу се уговора о лиценци, или су аутори учинили још један пропуст не обавестивши читаоца о постојању других, релевантних закона. (Осим Закона о облигационим односима, за закључење овог уговора меродавне су још и одредбе Закона о заштити проналазака, техничких унапређења и знакова разликовања, „Сл. лист СФРЈ” бр. 34/1981; Закон о изменама и допунама Закона о заштити проналазака, техничких унапређења и знакова разликовања, „Сл. лист СФРЈ” бр. 3/1990.). Уз чл. 688. Закона о облигационим односима, (на страни 273) који уређује трајање лиценце, стоји напомена да законска заштита патента траје 15 година, без навођења прописа који то питање регулише. У међувремену, Законом о изменама и допунама Закона о заштити проналазака, техничких унапређења и знакова разликовања, трајање патента је продужено на двадесет година, рачунајући од дана подношења пријаве. (В.: чл. 23. наведеног Закона).

Очигледна неактуелност напомена могла је бити донекле ублажена указивањем на регулисаност одребене проблематике другим прописима, односно упућивањем на њих.

5.1. Општи утисак о оптерећености књиге сувишним прилозима, употпуњује се већ летимичним прегледом одабраних судских одлука. Поред оних које се несумњиво односе на актуелна питања Уговорног права, ту су уврштене и пресуде којима се илуструју облици вануговорне одговорности за штету, различити начини обештећења и сл.

6.1. Summa summarum, аутори би морали уложити додатни напор и оклонити значајније недостатке ове књиге, ако не због неке апстрактне правне перфекције, а оно у интересу читалаца који поклањају своје поверење ауторитету правне струке и приручнику такве врсте.

Душан Николић
асистент Правног факултета
у Н. Саду

Милорад Ботић: АДВОКАТУРА
— огледи, есеји, скице за биографију, медаљони —
(у припреми за штампу)

ДР СТЕВАН КЕРЕКЕШ

(1888—1986)

Стеван Керекеш, рођен је у Солноку (Мађарска) 5. септембра 1888. године у ситнослужбеничкој породици јеврејског порекла. Гимназију учио у Кишпјусалашу а право студирао у Будимпешти. На будимпештанском Правном факултету дипломирао 1910, стекавши и степен доктора права.

Адвокатску праксу обављао у Дебрецену, а адвокатски испит положио у Марошвашархељу, 1913. године.

Уписује се у Именик адвоката Адвокатске коморе у Суботици 1913. године са адвокатском канцеларијом у Темерину. Обавља адвокатуру у Темерину од 1913. до 1921, с малим прекидом у времену Првог светског рата када је краће време био на војној дужности. Године 1921. пресељава адвокатску канцеларију из Темерина у Нови Сад, где ради до 6. априла 1941. године. Према мађарским законима лица јеврејске народности нису могла обављати адвокатуру, па су окупаторске власти забраниле др Керекешу рад. Склонио се у Будимпешту где је у илегалности дочекао ослобођење (1945). Вративши се у Нови Сад наставља са прекинутим адвокатским радом. Води од 1945. адвокатску канцеларију у Новом Саду све до пензионисања, тада већ у 87. години живота, 1975. године.

Иако је др Керекеш само на почетку своје дуге адвокатске каријере имао адвокатску канцеларију у Темерину, остао је све до краја „темерински адвокат”. У Темерину је др Керекеш поред успешног вођења адвокатских послова много урадио и на привредном подизању средине, посебно везано за локалну банку у којој је др Керекеш имао већину акција. У периоду између два рата, у Новом Саду, др Керекеш спада међу угледније цивилисте и берзанске адвокате. Кроз његову канцеларију пролазе и одабрани адвокатски правници, касније познати адвокати. У послератном периоду др Керекеш своди свој круг послова углавном на темеринске предмете и на грађанске спорове. Доброг физичког и менталног стања иако у дубоко поодмаклим годинама др Керекеш обавља са успехом адво-

катске послове све до пензионисања. Просто је зачуђујуће како је др Керекеш био у стању да се сналази у шуми наших послератних прописа, да савладава колебљиву и несигурну судску праксу, не заостајући за праксом далеко млађих колега адвоката и судија.

Др Стеван Керекеш био је културан, радан, послован, уљудан и пријатан човек, изванредан колега и заљубљеник свога позива. Говорио је да му је жеља да умре као адвокат. Поводом педесетгодишнице рада у адвокатури Адвокатског комора Војводине приредила је скромну свечаност. Умро је на две године пре стоте године живота, претрпивши мању саобраћајну незгоду.

МИЛОШ СВРЧЕВИЋ

(1906—1987)

Милош Свирчевић, рођен је у Бајши (Бачка) 16. марта 1906. године у породици пољопривредног радника. Гимназију је учио у Суботици, где матурира 1927. године. Правни факултет дипломирао у Суботици, 1931. године.

По завршетку студија улази у судску струку, па је службовао као судијски приправник код Среског суда у Суботици, у Бачкој Тополи и у Новом Саду. Од 1938. до 1940. био заменик државног тужиоца у Новом Саду, а од 1940. до 6. априла 1941. у Сомбору. Судијски испит положио 1940. у Новом Саду.

Од 15. августа 1941, када су у окупираној Бачкој почели радом редовни судови — судија Среског суда у Старом Бечеју, где остаје до ослобођења Бачке (окт. 1944). Ставља се на расположење команди подручја ЈНА у Сомбору где врши разне дужности (техничара и секретара) до демобилисања крајем 1945. године.

Од новембра 1945. отвара адвокатску канцеларију у Бачкој Тополи коју води све до пензионисања 1977. године.

Милош Свирчевић је био вредан и савестан човек и адвокат. Везан за своје послове и своју клијентелу искључиво се бавио професионалним радом. Уживао је велики углед у својој средини као стручњак. Будући да је владао и српским и мађарским језиком, то је имао клијентелу подједнако из редова и једног и другог народа. Интересовао се за рад Адвокатске коморе и руководио дуже времена Општинском организацијом адвоката у Бачкој Тополи. Није било годишње скупштине Коморе а да на овој није узео учешћа адвокат Свирчевић. У неколико сесија биран је у Дисциплински суд Адвокатске коморе Војводине, чиме му је и одавано признање за његово беспрекорно послеништво у адвокатури.

ПРАВНА ПРАКСА

КРИВИЧНО ПРАВО

ПОВРЕДА КРИВИЧНОГ ЗАКОНА

(Чл. 365. тач. 1. ЗКП)

Субјективни однос учиниоца према делу сам по себи није кривично дело, ако нису утврђене и објективне чињенице у којима је он реализован.

Првостепеном и другостепеном пресудом је за кривично дело одузимања малолетника из члана 80. КЗВ узета чињеница да осуђена неће да преда своје малолетно дете на основу одлуке надлежног суда о додели малолетног детета другом родитељу.

Против ових пресуда је Јавни тужилац Војводине подигао захтев за заштиту законитости због повреде кривичног закона из члана 365. тачка 1. ЗКП јер се из описа дела не види којим радњама је осуђена остварила законска обележја кривичног дела одузимање малолетника из члана 80. КЗВ.

Врховни суд Војводине је уважио захтев.

Из образложења:

Квалификативни елемент правног бића кривично дело одузимања малолетника из члана 80. КЗВ је и онемогућавање извршења одлуке о додели малолетног детета. У побијаној првостепеној пресуди није утврђено којим радњама је окривљена остварила овај објективни правни квалификатив, јер се у њој утврђује само да окривљена неће да преда малолетника, дакле утврђује се само њена виност, али се не утврђује шта је она на основу утврђене свести и воље, конкретно предузела да своју свест и вољу спроведе у делу. Према томе, је

учињена повреда Кривичног закона из члана 365. тачка 1. ЗКП.

(Врховни суд Војводине, пресуда бр. Кзз. 15/89 од 3. VIII 1989)

ЗАКАСНЕЛО ОБРАЗЛОЖЕЊЕ НЕПОТПУНЕ ЖАЛБЕ (Чл. 376. ст. 2. ЗКП)

Са садржином неблаговремено поднетог образложења, благовремено поднете непотпуне жалбе окривљеног другостепени суд се упознаје само ради оцене постојања повреда поступка на које пази по службеној дужности.

Окривљени је против првостепене пресуде, благовремено поднео непотпуну жалбу, и по протеклу жалбеног рока, поднео је образложење своје жалбе.

Из образложења:

У конкретном случају, жалба оптуженог је, поднета без образложења, које није достављено ни у року за жалбу. Из ових разлога се, другостепени суд, у смислу члана 376. став 2. ЗКП ограничио на испитивање првостепене пресуде, по овој жалби, само у границама из гачке 1. и 2. става 1. цитираног прописа ЗКП, без обзира, што је после, истека рока за жалбу, поднето њено образложење.

Са накнадно достављеним образложењем, веће другостепеног суда је, упознато, само ради, потпуније оцене, постојања битних повреда кривичног поступка, на које другостепени суд, пази по службеној дужности, као и повреда кривичног закона, учињених на штету оптуженог.

(Врховни суд Војводине, решење бр. Кж. 32/89 од 14. VI 1989)

ИЗУЗЕТЕ СУДИЈА (Чл. 39. тач. 5. ЗКП)

Судија који је у ванрасправном већу (члан 23. став 6. Закона о кривичном поступку) првостепеног суда учествовао у доношењу одлуке по приговору против оптужнице није изузет да у истом предмету учествује у другостепеном већу у доношењу одлуке по жалби на првостепену пресуду.

У захтеву за ванредно преиспитивање правоснажне пресуде се, између осталог наводи, да је другостепена пресуда донета битном повредом одредаба кривичног поступка, са образложењем, да је у већу другостепеног суда, које је одбило жалбу осуђеног, против првостепене пресуде, учествовао судија, који је у овом предмету, био председник ванрасправног већа првостепеног суда, које је одбило приговор осуђеног против оптужнице.

Врховни суд Војводине није прихватио ове разлоге.

Из образложења:

Неосновано се, у захтеву браниоца осуђеног, правоснажна пресуда побија по основу из члана 427. тачка 2. ЗКП, јер по оцени овог суда, чињеница, да је судија, био, председник већа из члана 23. став 6. ЗКП, које је одлучивало, по приговору против оптужнице, у овом кривично-правном предмету, није разлог из члана 39. тачка 5. ЗКП за његово изузеће, у решавању у другом степену, јер предмет оцене у другостепеном поступку, није била одлука, у чијем је доношењу, он учествовао.

(Врховни суд Војводине, пресуда бр. Кзп. 15/89 од 28. III 1989)

ГРАБАНСКО ПРАВО — облигационо право —

НАКНАДА ШТЕТЕ ЗБОГ ОДУЗЕТОГ ПАСОША

Када је пасош одузет на захтев кривичног суда због вођења кривичног поступка који је окончан ослобађајућом пресудом у другом степену оштећени има право на накнаду штете због изгубљене зараде на привременом раду у иностран-

ству не само за време трајања притвора него и за време до враћања пасоша.

У овој ситуацији оштећени није ни делимично допринео проузроковању штете тиме што до пријема ослобађајуће пресуде није тражио враћање пасоша.

Из образложења:

Тужиоцу припада накнада штете због изгубљене зараде на привременом раду у СР Немачкој не само у време од 27. априла до 17. јуна 1976. године када је био неосновано у притвору због кривичног поступка вођеног против њега (члан 545. тачка 1. ЗКП), него и за време од 17. јуна до 2. септембра 1976. године, јер му је пасош враћен тек 2. септембра 1976. године након што је кривични поступак у другом степену дефинитивно окончан ослобађајућом пресудом. Тужена је одговорна за накнаду штете и за ово време, из разлога што је Општински суд у И. као првостепени кривични суд, који је затражио од СУП-а 3. одузимање пасоша због вођења кривичног поступка, пропустио одмах након пуштања тужиоца из притвора да захтева од истог СУП-а да му врати пасош, него је то учинио тек након окончања кривичног поступка у другом степену. СУП 3. није одузео и вратио пасош из неког другог разлога, него само по захтеву Општинског суда И.

Пошто је пасош био одузет од тужиоца по захтеву Општинског суда у И. како у време док се налазио у притвору, тако континуирано и после тога, то се и одговорност тужене САНВ за накнаду штете тужиоцу протеже како на време док се он налазио у притвору тако и на касније време све до дана враћања пасоша.

Околност да тужилац није тражио враћање пасоша после изласка из притвора не представља ни делимичан његов допринос проузроковању штете у време од изласка из притвора, јер је против њега за то време још текао кривични поступак по његовој жалби против првостепене осуђујуће кривичне пресуде, а пасош му је одузет управо због вођења кривичног поступка.

(Пресуда Врховног суда Војводине бр. Рев. I—4/90 од 4. IV 1990)

ОДГОВОРНОСТ ПРОДАВЦА ЗА ПРОДАТУ РОБУ

(Чл. 501. ст. 1. и чл. 502. ст. 1. ЗОО)

Продавац је дужан да за продају неисправну техничку робу на којој се недостатак не може отклонити испоручи купцу исправну робу у гарантном року и онда када је роба испоручена са консигнационог складишта.

Из образложења:

Према сагласном утврђењу судава тужилац је по рачуну од 26. априла 1985. године купио и преузео од туженог аутомобил ближе описан у изречи првостепене пресуде за који му је тужени предао гарантни лист, али се у гарантном року на аутомобилу појавила корозија као последица фабричке грешке због некавалитетно извршене површинске заштите лима, а тај недостатак није могуће оправком отклонити. При таквим околностима судови су законито поступили када су уважили захтев тужбе тужиоца поднесене у гарантном року 30. маја 1986. године.

Тужени је као продавац на основу одредби члана 501. став 1. Закона о облигационим односима („Сл. лист СФРЈ”, број 29/78) у обавези да тужиоцу као купцу за продати неисправни аутомобил испоручи исти такав нов аутомобил захтеван у гарантном року у смислу одредби члана 502. став 1. истог Закона. На такву његову обавезу није од утицаја околност да је аутомобил испоручен са консигнационог складишта. Он је према тужиоцу као купцу наступно као продавац и у том својству му је и предао гарантни лист, а то је уз немогућност отклањања спорног недостатка аутомобила довољно за постојање његове спорне грађанско-правне обавезе и следом тога за уважање тужбеног захтева тужиоца.

(Пресуда Врховног суда Војводине бр. Рев. 372/90 од 9. V 1990)

ВИШЕСТРУКА ПРОДАЈА И СТИЦАЊЕ ПРАВА СВОЈИНЕ

У конкретном случају из садржине списа и побијане пресуде је видљиво да је до спора међу странкама дошло до вишеструке продаје непокретности у којим споровима је једна од битних чињеница савесност купаца јер ранији савесни купац има јачи правни основ у односу на каснијег несавесног купца чак и у случају када је каснији несавесни купац исходно упис у земљишну књигу. Ово ради тога што Закон о основним својинско правним односима (Сл. лист СФРЈ бр. 6/80) није регулисао ситуацију ко стиче право на непокретност у случају када је власник исту посебним правним послом отуђио већем броју лица. Члан 33. Закона прописује да на основу правног посла право својине на непокретности стиче се уписом у јавну књигу или на други одговарајући начин одређен Законом. Из наведених одредаба Закона повезано са начелом приоритета земљишно књижног права следи би закључак да од више прибавилаца исте непокретности право својине стиче онај који се први уписао у земљишне књиге без обзира када је са власником непокретности закључио правни посао и да ли је знао или није да је та непокретност већ раније отуђена другом. Овакво схватање истакнутог проблема погодовало би несавесним саговорачима и било би у директној супротности са начелом савесности и поштења (члан 12 Закона о облигационим односима). Због тога код оцене питања ваљаности стицања права својине на непокретност није одлучујући само критеријум приоритета и без резервног поуздања у земљишно књижно стање већ се то питање просуђује и решава и с обзиром на савесност стицаоца.

Како првостепени суд није утврђивао савесност купаца јер се спор међу странкама решавао само са аспекта стицања права власништва по основу одржаја, то је чињено стање у побијаној пресуди непотпуно утврђено...

Пресуда Окружног суда у Новом Саду Гж. 358/90 од 18. 4. 1990.

УГОВОР О ЗАЈМУ

Када странке уговоре да ће зајмопримац примљени динарски износ на име зајма вратити у странској валути, испуњење уговора се може захтевати према уговореној индексној клаузули тј. у домаћем новцу према курсу на дан исплате.

Пресуда Врховног суда Војводине бр. Рев. 126/89 од 21. 2. 1990.

ПОНУДА ЗА ЗАКЉУЧЕЊЕ УГОВОРА О КУПОПРОДАЈИ

Учињена понуда „... нудим... 1% више од највећег понуђача“, није сагласна пропису из чл. 32. ст. 1. Закона о облигационим односима, те као таква и није правоваљана.

Из образложења:

Пријављивање тужитеља на оглас туженог о продаји основних средстава ван употребе а у погледу учињене понуде за куповину једног мерача тврдоће, није била таква а да би се тужитељ могао сматрати релевантним купцем, па онда у вези с тим заснивати и одређена права. Тужитељ је учинио понуду за куповину мерача тврдоће на начин да је понудио цену за 1% више од највећег понуђача. Таква понуда није правоваљана у смислу чл. 32. ст. 1. ЗОО. Према том пропису понуда је предлог за закључење уговора који садржи све битне састојке уговора тако да би се његовим прихватањем могао закључити уговор. Понуда тужитеља због недостатка опредељења у погледу одређене цене је непотпуна јер се не зна коју је цену тужитељ понудио. Према томе на основу његове понуде не би се могао закључити уговор о купопродаји, пошто учињена понуда не садржи цену као битни састојак тог правног посла. Када тужитељ није испунио услове за учешће у могућности куповине означене покретнине, онда и није било основа за усвајање тужбеног захтева ради предаје те покретнине тужитеља уз истовремену његову обавезу плаћања одговарајуће цене.

(Пресуда Округног суда Сомбор Гж. 99/90, од 22. II 1990)

ПРИВРЕМЕНА МЕРА

У текућој парници привремену меру може предлагати само тужитељ, а не тужени.

Из образложења:

Према чл. 262. ст. 2. Закона о извршном поступку, када је парничним поступком покренут за одлучивање о предлогу за обезбеђење привременом мером, надлежан је суд пред којим је поступак покренут. У смислу чл. 267. ст. 1. ЗИП-а, привремену меру обезбеђења неовчаног потраживања може предлагати поверилац, дакле лице чије је право угрожено. У парници тужбом тужитељ од суда тражи пружање правне заштите од туженог, па је сходно наведеном пропису он и овлашћен да тражи обезбеђење свог права предлагањем издавања одређене привремене мере. Отуда у текућој парници где је тужитељ тражио раскид уговора о доживотном издржавању тужени и нису били овлашћени предлагати привремену меру забране отуђења и оптерећења спорних непокретности, у вези са којим и нису поставили протутужбени захтев, због чега је уважавајући жалбу тужитеља првостепено решење ваљало преиначити и одбити предлог туженика за издавање привремене мере забране отуђења и оптерећења спорних непокретности.

(Решење Вишег суда Сомбор Гж. 1133/89, од 25. XII 1989)

ЗАСТАРА — ПРИЗНАЊЕ ЗАСТАРЕЛОГ ПОТРАЖИВАЊА

Тужени је пуноважно признао застарело потраживање када је на главној расправи изјавио да не оспорава основу потраживања.

Из образложења:

Другостепени суд није имао на уму да је тужени у првостепеном поступку признао своју обавезу да тужитељима надокнади штету. Пуномоћник туженог је на рочишту за главну расправу, 22. марта 1985. године, изричито изјавио да тужени не оспорава основаност потраживања тужитеља, а то је поновио и на рочишту за главну расправу

23. априла 1985. године. Такву изјаву пуномоћника туженог, уз потписивање записника о главној расправи, треба сматрати писменим признањем застареле обавезе (која се изједначава с одрицањем од застаре) у смислу члана 366. став 1. Закона о обавезним односима („Сл. лист СФРЈ”, број 29/78, 39/85 и 46/85).

(Одлука Врховног суда Босне и Херцеговине Рев. 150/89, од 17. XI 1989)

ОСЛОБАБАЊЕ ОД ПОРЕЗА НА ПРОМЕТ

Захтев за ослобађање од обавезе плаћања порза на промет непокретности и права у смислу члана 7, 8. и 9. Закона о порезу на промет непокретности и права може поднети порески обвезник, а не и његови наследници.

Из образложења:

„Ценећи законитост оспореног решења на основу навода тужбе, одговора на тужбу и списка управног поступка, овај суд је нашао да оспореним решењем није повређен закон на штету тужилаца те не стоји ни један основ за побијање истог у смислу члана 10. Закона о управним споровима. Стога је правилно поступило тужени орган када је оспореним решењем одбио жалбу тужилаца изјављену против решења Управе друштвених прихода Општине С. број: 11—413/75/89 од 22. јуна 1989. године, из свих разлога наведених у образложењу оспореног решења које прихвата и овај суд.

Суд је ценно наводе тужбе да је порески обвезник И. Ш. још за живота поднела захтев за издавање уверења, а ради подношења захтева за ослобођење од обавезе плаћања пореза на промет непокретности и права, па је нашао да је тај навод без основа. Захтев за ослобођење од обавезе плаћања пореза на промет могла је у смислу члана 7, 8. и 9. Закона о порезу на промет непокретности и права, поднети И. Ш. као порески обвезник, а не и њени наследници. Захтев за издавање уверења да ли продати односно купљени стан задовољава

стамбене потребе продавца односно купца не може се изједначити са захтевом за ослобођење од обавезе плаћања пореза на промет непокретности и права.”

(Пресуда Врховног суда Војводине бр. V. 1293/89)

ПРАВО НА ПОРОДИЧНУ ПЕНЗИЈУ

(Чл. 43. ст. 2. Закона о основним правима из пензијског и инвалидског осигурања)

Споразум између бивших брачних другова о обавези плаћања супружанског издржавања сачињен код адвоката (поравнање закључено ван суда) нема карактер судске одлуке у смислу члана 43. став 2. Закона о основним правима из пензијског и инвалидског осигурања.

Из образложења:

Правилно су примењени материјално-правни прописи у оспореном решењу када је одбијена тужилина жалба изјављена против првостепеног решења којим је одбијен њен захтев за признавање права на породичну пензију. Наиме, из списка предмета се види, а то није ни спорно, да је пресудом Округног суда број П. 573/74 од 3. априла 1975. године разведен брак између тужиље и њеног супруга. Исто тако није спорно да тужилин овом пресудом нити другом одлуком суда није досуђено супружанско издржавање после тог развода брака. Стога и по оцени суда није било законског основа да се тужилин призна право на породичну пензију иза смрти њеног бившег супруга. У тужби истакнута чињеница о заједници ванбрачног живота између тужиље и њеног бившег супруга није од утицаја на законитост оспореног решења јер законски прописи ту чињеницу не предвиђају као основ за признавање права на породичну пензију. На законитост оспореног решења није од утицаја ни чињеница да су тужила и њен бивши супруг код адвоката сачинили споразум по коме је покојни супруг тужилин био обавезан да даје супружанско издржавање јер овакав споразум нема карактер суд-

ске одлуке у смислу члана 43. став 2. Закона о основним правима из пензијског и инвалидског осигурања.

(Пресуда Врховног суда Војводине бр. 7/90 од 12. IV 1990)

ПОРОДИЧНО ПРАВО — ВИБЕЊЕ ДЕЦЕ

**(Чл. 10. ст. 3. Закона о односима
родитеља и деце)**

У ситуацији када родитељ коме дете није поверено на чување не оствари вибење детета у извесном временском периоду, нема законског основа да се том родитељу пропуштено време вибења детета накнади.

Из образложења:

Неспорно је да је право родитеља коме малолетна деца нису поверена на чување и васпитање након развода брака да одржава личне контакте са децом. Ово право је установљено у члану 10. став 3. Закона о односима родитеља и деце („Сл. лист САПВ”, број 2/75), јер је у интересу правилног психофизичког развоја малолетне деце да буду у контакту са оба родитеља и након развода брака. Контактирање деце са родитељем коме деца нису поверена на чување и васпитање мора се одвијати сагласно интересима деце. Ово обезбеђује надлежни орган управе у случају када се родитељи о томе не могу споразумети, тако што се решењем одређује начин вибења и термини за вибење.

Врховни суд, међутим, налази да нема основа у поменутом закону за доношење решења којим би се одредио накнадни термин за вибење деце у случају изосталог вибења. Доношење таквог решења није у интересу малолетне деце, јер би то довело до поремећаја уобичајеног тока вибења, а који је одређен решењем органа сагласно интересима деце. Поред тога, извршење таквог решења могло би пореметити и уобичајени начин и ток живота деце код родитеља коме су поверена на чување и васпитање.

(Пресуда Врховног суда Војводине бр. У. 31/90 од 21. II 1990)

ПЛАБАЊЕ ПОРЕЗА НА ПРОМЕТ ПУТНИЧКИХ АУТОМОБИЛА

„У складу са чланом 22. Закона о опорезивању производа и услуга у промету („Службени лист СФРЈ”, број 33/72... 60/89) обавеза обрачунавања пореза на промет настаје у часу када је извршен промет производа, тј. у часу издавања фактуре (рачуна) о продаји производа или у часу испоруке производа ако је испорука извршена пре издавања рачуна или уколико су производи дати без накнаде.

Чланом 33. истог Закона прописано је да је обвезник пореза на промет при продаји моторних возила који подлежу обавези регистрације грађанима и грађанско-правним лицима (осим при продаји из члана 5. став 6. овог закона) купац — грађанин односно грађанско-правно лице и порез плаћа према свом пребивалишту односно седишту пре регистрације моторног возила у року од 5 дана од дана пријема решења о разрезу пореза а најкасније у року од 15 дана од дана издавања рачуна.

Према томе, сагласно горе наведеним прописима, с обзиром да је промет извршен настала је и обавеза обрачунавања и плаћања пореза на промет.”

(Мишљење Покрајинске управе друштвених прихода бр. 413—813/89 од 25. XII 1989)

ПЛАБАЊЕ ПОРЕЗА НА ПРОМЕТ ПУТНИЧКИХ АУТОМОБИЛА КОЈЕ НАБАВЉАЈУ ИНВАЛИДНА ЛИЦА

Законом о опорезивању производа и услуга у промету („Службени лист СФРЈ”, број 33/72... 60/89) прописано је да се на промет путничких аутомобила чија радна запремина мотора не прелази 1,6 литара а које на основу писменог налаза и мишљења надлежне инвалидске комисије набављају за свој лични превоз лица која имају више од 18 година и имају возачку дозволу или су по посебним прописима остварила право на негу и помоћ других лица која имају возачку дозволу и код којих инвалидност постоји искључиво на доњим екстремитетима интензитета који им

умањује способност ходања најмање 80% или која су изгубила вид на оба ока или која због ампутације или потпуне одузетости удова не могу управљати возилом без обзира да ли поседује или не возачку дозволу. Својство таквих инвалидних лица доказује се писменим налазом или мишљењем надлежне инвалидске комисије које не може бити старије од 6 месеци. Путнички аутомобил који инвалидно лице набави уз пореско ослобођење може се регистровати само на његово име, а оно га не може давати друге на коришћење, односно употребу — пре истека рока од 5 година од дана набавке.

(Мишљење Покрајинске управе друштвених прихода, бр. 413—15/90 од 25. I 1990)

УВОЗ ПУТНИЧКИХ АУТОМОБИЛА ОД СТРАНЕ ФИЗИЧКИХ ЛИЦА ПО НОВИМ ПРОПИСИМА И ОБАВЕЗА ПЛАЋАЊА ПОРЕЗА НА ПРОМЕТ

Одредбом члана 118. Закона о спољнотрговинском пословању („Сл. лист СФРЈ”, број 63/89), а који се примењује од 1. децембра 1989. године, дефинисано је право на увоз путничких аутомобила. Према наведеној одредби увоз путничких аутомобила могу вршити домаћа физичка лица која се враћају са привременог рада из иностранства и инвалидна лица, и то:

1. Домаћа физичка лица која живе и раде у Југославији од 1. децембра 1989. године могу за потребе свог домаћинства слободно увозити нове путничке аутомобиле.

2. Лица која су на привременом раду у иностранству боравила најмање две године непрекидно, односно боравила најмање четири године по било ком основу, могу у року од године дана од дана повратка из иностранства увести путнички аутомобил. По овом основу аутомобил се не може отуђити у року од две године од дана увоза.

3. Инвалидна лица код којих је наступило телесно оштећење од најмање 70% према Самоуправном споразуму о листи телесних оштећења, без обзира да ли сама могу или не управљати тим возилом, могу увозити и половна моторна

возила (није условљена старост возила). Увезено путничко возило по основу инвалидности не може се отуђити у року од три године од дана увоза.

Иначе, инвалиди којима је због губитка, оштећења или одузетости доњих удова или карлице наступило телесно оштећење од најмање 80% према Самоуправном споразуму о листи телесних оштећења и она која су потпуно изгубила вид на оба ока или која због ампутације или потпуне одузетости удова не могу сама управљати возилом — могу увозити без плаћања пореза моторна возила до 1.600 кубика.

На увоз путничких аутомобила без обзира по коме се основу увозе плаћају се царина и друге увозне дажбине.

Царина и увозне дажбине плаћају се на царинску основицу (царинска основица је плаћена цена тог возила), и то:

— царина по стопи од 25%

— дажбина за изравнавање пореског оптерећења увезене робе по стопи од 10%

— дажбина за царинско евидентирање 1%

— посебна такса на увезену робу по стопи од 10%

Укупно: 46%

Царина и увезене дажбине у укупном износу од 46% од цене купљеног возила плаћају се приликом царинења возила код царинарнице.

ОСНОВИЦА ПОРЕЗА НА ПРОМЕТ КОД РЕГИСТРАЦИЈЕ МОТОРНОГ ВОЗИЛА КОЈЕ ЈЕ КУПЉЕНО КАО СТАРО ГВОЖБЕ

„Законом о опорезивању производа и услуга у промету („Службени лист СФРЈ”, број 33/72 ... 60/89) прописано је да је пореска основица пореза на промет производа продајна цена под којом се подразумева укупна бруто накнада која се плаћа продавцу за купљене производе у коју се зарачунавају и сви споредни трошкови које је продавац зарачунао купцу. Ако се производи који подлежу плаћању пореза на промет искористе за сопствену потрошњу или употребу, пореску основицу чини продајна цена која би се постигла продајом таквог производа крајњем потрошачу. У смислу члана 13. став 1. Закона порес-

ки обвезник пореза на промет производа које сам производе а који се код надлежног органа годишње региструју (моторна возила) је грађанин.

С обзиром да се у овом случају ради о моторном возилу које је набављено као старо гвожђе и које се да би се оспособило за употребу као моторно возило и регистровало морало дорадити, односно произвести у смислу члана 13. став 1. Закона, пореску основуцу при регистрацији истог чини продајна цена која би се постигла продајом таквог производа крајњем потрошачу. На наведену пореску основуцу примењују се прописане стопе пореза на промет моторних возила.

Код промета старог гвожђа плаћа се порез на промет. Пореску основуцу код промета старог гвожђа чини продајна цена. На ту основуцу примењује се стопа пореза за старо гвожђе а порески обвезник је продавац те клаузула уз ваш допис, приложеном рачуну о куповини старог гвожђа да порез на промет плаћа купац на територији своје општине нема законски основ."

(Мишљење Покрајинске управе друштвених прихода, бр. 413—569/89 од 23. XI 1989)

**Приредио
Александар Врغيћ**

СА ОПШТЕЊА

На седници Управног одбора АКВ, одржаној 31. 8. 90. године, усвојен је следећи

РЕБАЛАНС ПЛАНА ПРИХОДА И РАСХОДА АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ ЗА 1990. ГОДИНУ

КОНТО	НАЗИВ КОНТА	ПЛАН ЗА 1990.	ОСТВАРЕНО ДО 30. 6. 90.	РЕБАЛАНС ПЛАНА ЗА 90.
ПРИХОДИ				
7000	Приходи из 1989. г.	31.680,10	31.680,10	31.680,10
711	Прих. од члан. и др. за 1990. годину	636.000,00	409.233,20	720.000,00
738	Уписнина у 1990. г.	45.000,00	268.333,80	471.620,00
7690	Камата и приходи од сопс. делатнос.	143.000,00	3.633,40	150.000,00
УКУПНО ПРИХОДИ:		855.680,10	712.800,50	1.373.300,10
РАСХОДИ				
400	Канц. и ост. материј.	141.000,00	6.386,50	106.000,00
401	Утрошак енергије (греј. и елек. ен.)	50.000,00	29.638,10	80.000,00
402	Произ. услуге других лица штамп. тарифе Гласн. одржав. основ. средст. ПТТ трошк...	110.000,00	41.020,30	150.000,00
403	Непроизв. услуге ком. занат. аутор. хонорари стручна литер. и др.	35.000,00	52.972,90	90.000,00
405	Репрезентација	10.000,00	12.014,80	30.000,00
406	Амортизација	3.900,00	13.821,90	14.000,00
408	Оста. матер. трошко. (повр. и прив. посл.)	5.000,00	23.885,80	50.000,00
411	Накнаде за услуге СДК	1.000,00	1.165,50	2.000,00
413	Премије осигурања	1.500,00	—	4.000,00
414	Дневн. у земљ. и износ.	40.000,00	28.521,20	100.000,00
415	Пут. тр. у зем. и иност.	20.000,00	12.073,60	60.000,00
420	Трошк. превоза на посао	—	2.710,00	4.000,00
420	Издаци за међународну сарадњу	10.000,00	24.067,60	70.000,00
422/465	Средст. за инвестиц.	40.000,00	15.567,10	40.000,00
4600	Средства за ЛД	250.000,00	51.311,40	268.000,00
4601	Остали лични расходи (регрес...)	6.000,00	21.267,40	22.000,00
4630	Пор. и доприн. из ЛД	50.000,00	1.582,60	50.000,00

4631 Допр. за репрезентацију	---	1.201,50	3.000,00
466 Помоћ и дотације чланарина Савезу	38.800,00	60.530,00	130.000,00
Помоћ и дотације		5.000,00	30.000,00
4187 Допринос за грађ. земљ.		306,00	400,00
4180 Трош. допр. и пл. Посмр. фонд		36.129,00	40.000,00
4680 Накнада за топл. оброк	26.400,00	8.046,80	26.400,00
УКУПНИ РАСХОДИ:	855.600,00	449.220,00	1.373.300,00

ПРЕДСЕДНИК УПРАВНОГ ОДБОРА
Стеван Рончевић

ИЗНОС	НАМЕНА КОНТА	ИЗНОС	НАМЕНА КОНТА
1.201,50	4631 Допр. за репрезентацију	3.000,00	466 Помоћ и дотације чланарина Савезу
38.800,00	466 Помоћ и дотације чланарина Савезу	60.530,00	466 Помоћ и дотације чланарина Савезу
		5.000,00	466 Помоћ и дотације чланарина Савезу
		306,00	4187 Допринос за грађ. земљ.
		36.129,00	4180 Трош. допр. и пл. Посмр. фонд
26.400,00	4680 Накнада за топл. оброк	8.046,80	4680 Накнада за топл. оброк
855.600,00	УКУПНИ РАСХОДИ:	449.220,00	УКУПНИ ПРИХОДИ:
			400 Приходи од продаје имовности
			401 Приходи од продаје имовности
			402 Приходи од продаје имовности
			403 Приходи од продаје имовности
			404 Приходи од продаје имовности
			405 Приходи од продаје имовности
			406 Приходи од продаје имовности
			407 Приходи од продаје имовности
			408 Приходи од продаје имовности
			409 Приходи од продаје имовности
			410 Приходи од продаје имовности
			411 Приходи од продаје имовности
			412 Приходи од продаје имовности
			413 Приходи од продаје имовности
			414 Приходи од продаје имовности
			415 Приходи од продаје имовности
			416 Приходи од продаје имовности
			417 Приходи од продаје имовности
			418 Приходи од продаје имовности
			419 Приходи од продаје имовности
			420 Приходи од продаје имовности
			421 Приходи од продаје имовности
			422 Приходи од продаје имовности
			423 Приходи од продаје имовности
			424 Приходи од продаје имовности
			425 Приходи од продаје имовности
			426 Приходи од продаје имовности
			427 Приходи од продаје имовности
			428 Приходи од продаје имовности
			429 Приходи од продаје имовности
			430 Приходи од продаје имовности

ИЗ СЕДНИЦЕ УПРАВНОГ ОДБОРА

На седници Управног одбора АКВ, одржаној у Новом Саду 28. 09. 1990. године, донете су следеће одлуке:

1. Уписује се у Именик адвоката АКВ Малешевић Миља, рођена 17. 03. 1945. године у Горњем Статовцу, са седиштем адвокатске канцеларије у Панчеву, ЈНА ул. бр. 2—4, а са даном 28. 09. 1990.

2. Уписује се у Именик адвоката АКВ Кондан Еуђен, рођен 12. 01. 1963. године у Владимировцу, Алибунар, са седиштем адвокатске канцеларије у Алибунару, Ж. Зрењанина бр. 6, а са даном 28. 09. 1990.

3. Брише се из Именика адв. приправника Кондан Еуђен, адв. приправник код Романовић Трајана, адвоката у Алибунару, са даном 28. 09. 1990. године, због уписа у Именик адвоката ове Коморе.

4. Уписује се у Именик адвоката АКВ, Симулов Бранка, рођена 18. 09. 1948. године у Српским Моравицама, Врховско, са седиштем адвокатске канцеларије у Панчеву, ул. Ослобођења бр. 23/22, а са даном 28. 09. 1990.

5. Уписује се у Именик адвоката АКВ Провчи Мирослав рођен 07. 04. 1936. године у Бачинцима, Шид, са седиштем адвокатске канцеларије у Ердевику, ул. Пинкијева, бр. 4, а са даном 28. 09. 1990.

6. Уписује се у Именик адвоката АКВ Градојевић Јован, рођен 17. 06. 1946. године у Иригу, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Стражиловска ул. бр. 23/1, а са даном 28. 09. 1990.

7. Условно се уписује у Именик адвоката АК Војводине Банић Борислав, рођен 13. 04. 1954. године у Суботици, са седиштем адвокатске канцеларије у Суботици, ул. Десетог октобра бр. 3/а, а са даном давања свечане изјаве.

8. Обнавља се упис у Именик адвоката АК Војводине Маширевић Милана, рођен 22. 06. 1940. године у Осијеку, са седиштем адвокатске канцеларије у Сомбору, Париске комуне ул. бр. 10, а са даном давања свечане изјаве.

9. Уписује се у Именик адвокатских приправника АКВ Калинић Љиљана, рођена 03. 02. 1964. године у Панчеву, са адвокатско-приправничком везбом код Мисиркић Радована, адвоката у Инђији, а са даном 28. 09. 1990.

10. Уписује се у Именик адвокатских приправника АКВ Журжован Марчел, рођен 24. 02. 1960. године у Алибунару, са адвокатско-приправничком везбом код Романовић Трајана, адвоката у Алибунару, а са даном 28. 09. 1990.

11. Брише се из Именика адвоката АК Војводине Влаховић Милорад, адвокат у Панчеву, због пресељења адвокатске канцеларије у Београд, а са даном 01. 10. 1990.

12. Брише се из Именика адвоката АК Војводине Урошевић Милан, адвокат у Панчеву, због пресељења адвокатске канцеларије у Зајечар, а са даном 13. 09. 1990.

13. Узима се на знање да је адвокат Хаџић Лазар иступио из Удружења адвокатске канцеларије, која је основана на основу Уговора о удруживању рада Хаџић Лазара, Сижимић Срђана и Вулић Бранислава и оснивању удружене адвокатске канцеларије од 16. 11. 1986. године и уговора од 16. 01. 1990. године, те да ће од 01. 10. 1990. године Хаџић Лазар водити индивидуалну адвокатску канцеларију у Новом Саду, Стевана Брановачког ул. бр. 9.

14. Узима се на знање да је Животић С. Станислав, адвокат у Новом Саду, преселио своју адвокатску канцеларију у улицу Балзакова бр. 25, а са даном 15. 09. 1990.

15. Узима се на знање да је Мандић Д. Љубомир, адвокат у Бечеју, преселио своју адвокатску канцеларију у улицу Доситејева бр. 12, а са даном 28. 09. 1990.

16. Узима се на знање да је Лукић Милош, адвокат у Бачкој Паланци, преселио своју адвокатску канцеларију у улицу ЈНА бр. 11, а са даном 17. 09. 1990.

17. Узима се на знање да је Стојановић Гордана, адвокат у Зрењанину, преселила седиште своје адвокатске канцеларије у ул. Јована Весиљинова Жарка број 4, а са даном 28. 09. 1990.

18. Узима се на знање да је Хаџић Лазар, адвокат у Новом Саду, закључно боловање дана 01. 09. 1990. године, те да је наставио са радом.

19. Констатује се да је Девић Жељко, дана 30. 03. 1990. године на седници Управног одбора условно уписан у Именик адвоката АК Војводине, са даном давања свечане изјаве. Међутим у року од 30 дана свечану изјаву није дао, те ова одлука у смислу става 1. члана 14. Статута АКВ ставља се ван снаге.

Управни одбор

Издавачки савет

Милорад Ботић, адвокат у пензији, Нови Сад (председник), проф. др *Тибор Варади*, редовни професор Правног факултета у Новом Саду, проф. др *Славко Царић*, декан Правног факултета у Новом Саду, др *Светислав Радовановић*, судија Уставног суда Војводине, *мр Томислав Бурђевић*, председник Врховног суда Војводине, *Слободан Шовић*, судија Вишег суда у Сремској Митровици, *Живојин Гајић*, судија Вишег суда у Сомбору, *Томислав Лаиновић*, РО „Инекс Хемофарм“ Вршац, *Буро Шкрбић*, судија Врховног суда Војводине, *Зоран Вучевић*, адвокат у Новом Саду, др *Сава Грујић*, адвокат у Новом Саду, *Стеван Рончевић*, председник Управног одбора АКВ, *Мирослав Здјелар*, адвокат у Новом Саду, проф. др *Никола Воргић*, адвокат у пензији, Нови Сад, др *Аурел Лошонци*, адвокат у Суботици и *Сава Савић*, адвокат у Новом Саду.

Уређивачки одбор

Главни и одговорни уредник

Мирослав Здјелар

адвокат у Новом Саду

Др *Александар Маркићевић*, адвокат у Новом Саду, *Слободан Бељански*, адвокат у Новом Саду, *Александар Воргић*, адвокат у Новом Саду, *Миливоје Мишић*, адвокат у Срем. Митровици, *Александар Грчки*, адвокат у Молу, *Имре Варади*, адвокат у Зрењанину

Технички уредник

Мирјана Јовановић

Гласник издаје и власник је Адвокатска комора Војводине, 21000 Нови Сад, Змај-Јовина 20/1. Телефон: 29-459. Претплата до 1. I 1991. је 150,00.— дин. Претплата за иностранство 40 USA долара. Цена једног броја је 30,00.— дин.

Тек. рачун 65700-678-2047. Ручкописи се не враћају.

У издавању часописа учествује и Самоуправна интересна заједница за научни рад Војводине

На основу мишљења Покрајинског секретаријата за образовање, науку и културу САПВ бр. 418—18 од 23. маја 1973. године, *Гласник* је стручна публикација ослобођена основног и пореза на промет.

Штампа: ДП „Просвета“ Нови Сад

